IV. b. 145
32134/B

42600

VERSLAG

VAN DE AFGAANDE

VOOR- EN NAJAARS-KOORTSEN,

EN DERZELVER COMPLICATIE,

WELKE IN DE STAD

PURMERENDE

EN IN DERZELVER OMTREK IN NOORD-HOLLAND, GEDURENDE DEN TIJD VAN VIJFTIEN JAREN, ZIJN WAARGENOMEN;

DOOR

R. LANDSKROON,

Stads Med. Doctor, te Purmerende.

Te AMSTERDAM, bij

LODEWIJK VAN ES.

1823.

Koninklijke Bibliotheek te 's Hage.

Verwijderd K. B.

WELLCOME HISTORICAL MEDICAL LIBRARY

AAN HET

GENOOTSCHAP

VIS UNITA FORTIOR,

WORDT DIT WERKJE,

UIT HOOGACHTING,

OPGEDRAGEN

DOOR

deszelfs Medelid

R. LANDSKROON,
M. D.

VOORBERIGT.

Gedurende mijn verblijf in Noord-Holland, *nu vijftien jaren, was ik standvastig gewoon, aanteekening te houden van alle ziekten, welke ik alhier zag heerschen, met bijvoeging van de daartegen aangewende middelen, bij lijders, die zich aan mijne zorg hadden toevertrouwd; en daarbij trokken inzonderheid de voor- en najaars-koortsen, die in deze streken zoo menigvuldig worden waargenomen, mijne aandacht tot zich. Ook voor anderen wenschte ik mijne opmerkingen en ondervinding nuttig te doen zijn, en nam daarom voor, het resultaat van dezelve in een of ander geneeskundig tijdschrift te doen plaatsen, en langs dien weg het aan onze geneeskundige landgenooten aan te bieden.*

Een gedeelte van dit verslag was reeds te dien einde aan het te Hoorn *gevestigd Genees-, Heel-, Verlos- en Scheikundig Genootschap, onder de zinspreuk:* Vis Unita Fortior, *toegezonden en met genoegen ontvangen. Dan, daar onder het bewerken, dit stuk meerdere uitgebreidheid kreeg, dan ik verwacht had, spoorden de geneeskundige vrienden, tot wier kennis hetzelve kwam, mij aan, om het afzonderlijk uit te geven, dewijl het, naar hun begrip, op deze wijze, gemakkelijker ter kennisse konde komen van Heelmeesters te platten lande, die dikwerf minder in de gelegenheid zijn om uitgebreide tijdschriften zich aan te schaffen en daarvan gebruik te maken.*

Ik

Ik voldoe dan ook gaarne aan dit hun verlangen.

Een genoegen is het mij, intusschen, aan het Genootschap, hetwelk door dezen loop der zake eene bijzondere betrekking op dit werkje verkregen heeft, hetzelve te mogen opdragen.

Men heeft breedvoeriger werken over de voor- en najaars-koortsen van mannen, die ik verre boven mij verheven acht: het kon dus mijn oogmerk niet zijn, eene volledige verhandeling over dezelve in al hare complicatiën te geven. Men ontvange alleenlijk dit stukje als eene bijdrage over dit belangrijk onderwerp.

Wordt mijn doel bereikt, dan brenge het, hoe gering ook, iets toe ter bevordering der voortreffelijke kennis, om op de meest mogelijke wijze verlichting en hulp te verschaffen in het lijden onzer natuurgenooten.

(De afstand der drukpers heeft het mij moeijelijk gemaakt de correctie op mij te nemen; die taak is dus aan eenen deskundigen toevertrouwd geweest. Zoodanige feilen als in taal en druk over het hoofd mogten zijn gezien, zullen, hoop ik, door den lezer goedgunstig worden verschoond.)

VER-

VERSLAG *van de afgaande Voor- en Najaars-koortsen, en derzelver Complicatie; welke in de Stad* PURMERENDE, *en derzelver omtrek in Noord-Holland, gedurende den tijd van vijftien jaren, zijn waargenomen.*

Hoezeer de afgaande Voor- en Najaars-koortsen te Purmerende zeer algemeen zijn, en er in die jaargetijden veelal een aantal koorts-lijders gevonden worden, heeft men gedurende de laatste vijftig jaren er bijna geene *Epidemische* ziekten waargemen; *Kinderpokken*, *Mazelen* en *Roodvonk* uitgesloten; en wanneer er al eens eene ziekte epidemisch geheerscht heeft, was dezelve altijd van een minder kwaadaardig karakter, dan die der naburige plaatsen; eene vijfenvijftig-jarige aanteekening, van de in Purmerende geheerscht hebbende ziekten, aan mij medegedeeld, door eenen, voor weinige

jaren overledenen, getrouwen waarnemer, kunnen dit bevestigen (1).

Wij hebben bij eene voorgaande gelegenheid iets omtrent de ligging der Stad Purmerende en derzelver omtrek medegedeeld (2), en zullen uit het bedoelde stuk, hier eenige regels doen voorafgaan, om alsdan met een enkel woord, iets betrekkelijk de gewone leefwijze der inwoners aan te voeren.

« Purmerende is gelegen in Noord-Holland, drie « uren van haar ten Zuiden ligt Amsterdam, en drie « uren ten Noorden de Stad Hoorn. Tusschen « haar en Buiksloot, dat aan het Y gelegen is, vindt « men de Dorpen Ilpendam, Watergang, Landsmeer « en Purmerland, omringd door uitgestrekte wei- « landen, die met vaarten en slooten doorsneden « zijn. De tusschenruimte der Stad en Steden, die « haar omringen, zoo als Monnikendam, Edam, « Hoorn, Alkmaar en Zaandam, waren van ouds, « voor een aanzienlijk gedeelte, groote waterplas- « sen,

(1) Men kan hier ook over nazien J. J. VAN DEN BOSCH, Natuur- en Geneeskundige Verhandeling, van de oorzaken, voorbehoeding en genezing der ziekten, uit de natuurlijke gesteldheid van het Vaderland voortvloeijende, te vinden in het XVIII^de^ Deel der Verhandelingen, uitgegeven door de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. pag. 239.

(2) Jaarboeken, uitgegeven door het Genootschap *Arti Salutiferæ* te Amsterdam, IV^de^ Deel, I^ste^ Stuk, pag. 97.

« sen, die door den alles ondernemenden geest « onzer voorvaderen, in de schoonste weilanden, « veranderd zijn; voedsel verschaffende aan duizen- « den van runderen en schapen, die jaarlijks, be- « halve zoo veel slagtvee, millioenen ponden van « de zoo wel bekende Noord-Hollandsche kaas, op- « leveren, en zoo wel binnen- als buitenlandsche « fabrijken, voorzien van duizende vachten wol. « In de nabijheid der Stad zijn de drie bekende « Meeren, de Beemster, de Wormer en de Purmer, « tusschen welke dezelve gelegen is, terwijl zij van « het laatste haren naam ontleent.

« De Stad zelve, hoezeer klein, is wel en gere- « geld gebouwd, bijna vierkant van gedaante, en « voorzien van breede grachten en straten; zij « heeft zeer goede marktpleinen, voor kaas, boter « en veehandel. De aanzienlijke week- en jaarmark- « ten leveren aan vele ingezetenen een bestaan op, « terwijl het grootste getal der inwoners winkeliers « of kooplieden in kaas, vee en wol zijn; of zich « met de veeweiderij generen. Het getal der inwo- « ners bedraagt thans nagenoeg 2700, en het getal « der dooden is gewoonlijk in een jaar 80 of 90, « terwijl het getal der geborenen omtrent daarmede « gelijk staat.”

Wij hebben het getal der gestorvenen en geborenen van elk jaar, gedurende een tijdvak van twaalf jaren hierbij gevoegd. (Zie Tabellen).

In het jaar 1819, 1820 en 1822 was echter het getal der overledenen aanmerkelijk meerder dan de

vorige jaren; hetwelk daaraan moet worden toegeschreven, dat door het maken van nieuwe schutsluizen, en het daarstellen van het Nieuwe Noord-Hollandsche kanaal, waaraan eenige honderde menschen arbeidden, de bevolking als toen grooter was.

Purmerende kan onder de gezondste plaatsen van Noord-Holland geteld worden, daar dezelve, in vergelijking van de haar omringende meeren, zeer hoog gelegen is, en uitgestrekte weilanden heeft; waarbij komt, dat er altijd zuiver water door de stadsgrachten stroomt, hetwelk zich door de nabijgelegene Stad Edam, in de Zuider-Zee, ontlast.

Wat nu betreft de gewone leefwijze der gegoedste en aanzienlijkste volksklasse, dezelve is zeer geschikt: voedzame spijzen vindt men op hunne tafels; goed en gezond rund- en varkensvleesch, nu en dan visch en goede groenten, zijn hier behoorlijk te bekomen. Alleenlijk is het gebruik van veelvuldige warme waterachtige dranken, af te keuren; aan het misbruik derzelven, maken zich vooral vele vrouwen schuldig, en ik geloof dat het daaraan is toe te schrijven, dat men hier zoo vele menschen met breuken, uitzakkingen der baarmoeder en scheeden, en bijzonder met verzwakkende *fluor albus* vindt, terwijl ook vele aan eene slechte spijsvertering sukkelen (1).

Bij

(1) Zou men de veelvuldige miskramen, welke men hier

Staat der Geborenen en Overledenen in de Gemeente van PURMERENDE, *van den jare* 1811 *tot* 1820 *ingesloten.*

GEMEENTE	GEBORENEN.		OVERLEDENEN.		AANMERKINGEN.
	JAREN.	GETAL.	JAREN.	GETAL.	
PURMERENDE.	1811.	74.	1811.	79.	
	1812.	82.	1812.	92.	
	1813.	96.	1813.	96.	
	1814.	84.	1814.	81.	
	1815.	84.	1815.	54.	
	1816.	96.	1816.	71.	Een dood geboren.
	1817.	102.	1817.	62.	Vijf dood geboren.
	1818.	106.	1818.	56.	Zes dood geboren.
	1819.	83.	1819.	121.	Vijf dood geboren.
	1820.	113.	1820.	115.	Vier dood geboren.
	Totaal der Geb.	920.	Totaal der Overl.	827.	De doodgeborenen zijn niet in het getal der overledenen begrepen.

BEVOLKING 2693 ZIELEN.

STAAT VAN GEBOORTEN EN STERFTEN, IN HET JAAR 1821.

GEBOORTEN.

GEMEENTE.	GESLACHT.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	TOTAAL VAN HET MANLIJK. GESLACHT.	TOTAAL VAN HET VROUWELIJK. GESLACHT.	TOTAAL DER BEIDE GESLACHTEN.
PURMERENDE.	MANLIJK.	7.	2.	6.	3.	6.	1.	3.	4.	5.	6.	4.	5.	52.	64.	116.
	VROUWELIJK.	12.	4.	5.	7.	2.	4.	1.	5.	8.	3.	9.	4.			
TOTAAL DER GEMEENTE.		19.	6.	11.	10.	8.	5.	4.	9.	13.	9.	13.	9.			

STERFTEN.

	GESLACHT.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	TOTAAL VAN HET MANLIJK. GESLACHT.	TOTAAL VAN HET VROUWELIJK. GESLACHT.	TOTAAL DER BEIDE GESLACHTEN.
	MANLIJK.	6.	1.	1.	2.	—	5.	1.	4.	3.	2.	—	11.	36.	63.	99. Hier niet onder gerekend de zeven in den loop des voorleden jaars dood geborenen.
	VROUWELIJK.	9.	1.	3.	4.	3.	4.	4.	4.	4.	2.	8.	17.			
TOTAAL.		15.	2.	4.	6.	3.	9.	5.	8.	7.	4.	8.	28.			

Aldus geformeerd bij Burgemeesteren der Stad PURMERENDE,
den 9 *Januarij* 1822.

(Was get:) K. SCHOORL,

Ter ordonnantie van denzelven

(Was get:) J. EYKEN,
Secretaris.

BEVOLKING 2702 ZIELEN.

STAAT VAN GEBOORTEN E[...]

G E B O [...]

GEMEENTE.	GESLACHT.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.
PURMERENDE.	MANLIJK.	3.	7.	3.	3.	4.	3.	—
	VROUWELIJK.	8.	8.	4.	5.	5.	1.	2.
TOTAAL DER GEMEENTE.		11.	15.	7.	8.	9.	4.	2.

S T E R [...]

	GESLACHT.	Januarij.	Februarij.	Maart.	April.	Mei.	Junij.	Julij.
	MANLIJK.	3.	4.	2.	4.	4.	3.	3.
	VROUWELIJK.	—	2.	2.	5.	6.	2.	1.
TOTAAL.		3.	6.	4.	9.	10.	5.	4.

ERFTEN, IN HET JAAR 1822.

R T E N.

September.	October.	November.	December.	TOTAAL VAN HET MANLIJK. GESLACHT.	TOTAAL VAN HET VROUWELIJK. GESLACHT.	TOTAAL DER BEIDE GESLACHTEN.	AANMERKINGEN.
5.	4.	8.	5.	47.	61.	108.	
3.	6.	8.	6.				
8.	10.	16.	11.				

T E N.

September.	October.	November.	December.	TOTAAL VAN HET MANLIJK. GESLACHT.	TOTAAL VAN HET VROUWELIJK. GESLACHT.	TOTAAL DER BEIDE GESLACHTEN.	AANMERKINGEN.
7.	3.	3.	9.	50.	55.	105.	Hier niet onder gerekend de twee in den loop des voorleden jaars dood geborenen.
9.	2.	8.	8.				
16.	5.	11.	17.				

Accoord met de Registers der geborenen en overledenen persoonen, in de Gemeente van PURMERENDE,

(Was get:) J. EYKEN,

Secretaris.

Bij de meerbehoeftige volksklasse wordt, en kan minder op een behoorlijk diëet gelet worden; de meesten voeden zich met aardappelen, meelspijzen, boekweiten-gort in gekarnde melk of zure wei gekookt; en die het kunnen bekomen, maken veelal van vet schapenvleesch en visch gebruik, welke laatste niet zelden, daar dezelve van elders wordt aangebragt; te lang bewaard, en veel van derzelver verschheid en zuiverheid verloren heeft; en daar het toevoorzigt op den visch alhier zeer gebrekkig is, wordt aan de inwoners niet zelden slechte en ongezonde visch verkocht.

En het zijn ook de behoeftigste menschen die het meest van warm en nieuwbakken brood gebruik maken, hetwelk even zoo verderfelijk voor hunne maag als beurs is. Ook maken zich de mannen vooral aan het misbruik van sterke dranken schuldig.

Vele inwoners, hebben de schadelijke gewoonte, (en dit schijnt reeds vele jaren het geval geweest te zijn) (1) om vooral des zomers en bij gunstig weder, ook in het najaar, tot zeer laat in den avond, op hunne stoepen zich te plaatsen, en daar niet zelden, ook dan, wanneer wij des zomers

hier zoo bestendig waarneemt, daaraan ook niet gedeeltelijk moeten toeschrijven?

(1) Verhandelingen van de Natuur- en Geneeskundige Correspondentie-Societeit in de Vereenigde Nederlanden, opgerigt in 's Hage, I^e deel IVe stuk.

mers warme dagen hebben, de avondlucht alhier koud is, moet dit, ongetwijfeld, voor de gezondheid schadelijk zijn: waarbij komt, dat na langdurige droogten, de slooten, die, behalve in de zoogenaamde oude landen, in de ons omringende meeren, als de Beemster, Purmer en Wormer in menigte gevonden worden, voor een groot gedeelte van hun water beroofd zijn; waardoor de modder bloot raakt, en eene schadelijke uitdamping, daarstelt (1).

Ook heeft men in Purmerende de gewoonte, in eenige hoeken van de Stad, groote vuilnis- en mesthoopen te plaatsen, waardoor ongetwijfeld de zuiverheid der lucht verminderd wordt, hetwelk ook het geval is van de naauwe en ondiepe slooten, die achter de huizen, in sommige buurten der Stad, gevonden worden, en waarin een aantal sekreten zich ontlasten.

In de Noord-Hollandsche drooggemaakte meeren is het water brak, waarom door de inwoners niets dan regenwater gedronken wordt, gelijk ook dit te Pur-

(1) Men zal zich gemakkelijk een aanzienlijk getal slooten kunnen voorstellen, wanneer men weet dat in de drie drooggemaakte meeren een getal van 12,584 Rijnlandsche morgentallen land gevonden wordt, waarvan men in de Beemster 7794, in de Purmer 3000 en in de Wormer 1790 morgen vindt, die, een klein getal morgen bouwland uitgesloten, allen grasland zijn.

Purmerende het geval is, alsmede te Edam en Monnikendam. Men vindt intusschen in genoemde plaatsen pompen, waarvan sommigen redelijk goed water opleveren, hetwelk tot wasschen en koken van groenten kan gebruikt worden; dan het zijn maar enkele pompen, welke zulk zuiver water opleveren, dat gedronken kan worden. Bij langdurige droogten heeft men dus al spoedig gebrek aan goed drinkbaar water, hetwelk bijzonder het geval geweest is, in de zomers van de jaren 1818, 1819 en 1822, als wanneer te Purmerende, en in derzelver omtrek, bijna geen goed drinkbaar water te bekomen was.

Veelal ziet men, dat menschen, die van elders zich te Purmerende met der woon begeven, spoedig door de aldaar heerschende koortsen worden aangetast, en hoezeer men door gepaste middelen, gepaardt met een behoorlijk diëet, die lijders van de koorts verlost; keert dezelve niet zelden even spoedig terug. En ik heb gedurende mijn verblijf alhier, herhaalde malen ondervonden, dat, in weerwil van alle aangewende Geneeskundige hulp, en het stiptelijk nakomen van alle raadgevingen, sommige menschen hunne verlorene gezondheid niet terug bekwamen, voor dat zij weder eën ander oord tot hun verblijf genomen hadden; dit zag ik niet alleen mijne lijders te beurt vallen, maar ook de zoodanigen, die zich aan de zorg van mijne kunstgenooten hadden toevertrouwd. In het najaar van 1819 en 1820 zagen wij hier van weder de spre-

kendste bewijzen, daar eenige gezonde, jonge, sterke menschen, die van elders gekomen, werkzaam zijnde aan het daarstellen van de nieuwe schutsluizen en het nieuwe Noord-Hollandsche kanaal, welke op last van het Gouvernement vervaardigd werden, dit te beurt vallen.

Menschen, die gebrek aan behoorlijke kleederen hadden, en ook de zoodanigen, die uit hoofde van modes, hun ligchaam niet behoorlijk dekten, werden in het najaar, bij spoedige weêrsveranderingen, al ras door koorts aangevallen; hetwelk minder te beurt viel aan diegenen, die zich, naarmate van het veranderd jaarsaizoen, tegen hetzelve wapenden; waardoor het niet onduidelijk blijkt, dat hct van belang is, door behoorlijke kleederen, en het vroeg gebruik maken van vuur, ten einde de meestal vochtige woningen, behoorlijk te droogen en te verwarmen, zich tegen den invloed der gure najaarslucht, zoo veel mogelijk te behoeden. En wanneer wij hier te velde wilden trekken, tegen de verkeerde gebruiken van onze vrouwen en jonge dochters, dan zouden wij haar moeten berispen over de ondoeltreffende en niet genoeg tegen de de koude herfst- en winterlucht ingerigte wijze van kleederdragt, aan de eene, en aan de andere zijde van het ongepast gebruik of liever misbruik maken van de zoo verderfelijhe heete vuurstoven, gepaard met het onregelmatig en te veelvuldig gebruik van warme waterachtige dranken.

Onder de inwoners aan de lucht gewoon, treft men

men er een aantal aan, die jaren na den anderen den besten welstand schijnen te genieten, en bijna nooit door eenige ziekten worden aangetast; en hoezeer men de inwoners over het algemeen, niet onder de sterksten kan rangschikken, vindt men, naar het klein getal derzelven, vele oude lieden, waarvan intusschen verre weg, de meeste aan hoest, ophooping van slijm, benaauwde borst, en de mannen aan breuken, sukkelen.

De huwelijken zijn hier over het algemeen vruchtbaar; het is in het oog loopende, het groot getal kinderen, hetwelk men hier aantreft, vooral dan, wanneer wij hierbij in aanmerking nemen de veelvuldige miskramen, die men hier 's jaarlijks waarneemt.

Na deze aanmerkingen te hebben doen voorafgaan, zullen wij ons tot de koortsen zelve bepalen.

Standvastig hebben wij waargenomen, dat na drooge heete zomers, de afgaande najaars-koortsen, menigvuldiger gezien werden. Het najaar van 1818, 1819 en 1822, (om van geene andere te spreken) leveren hiervan de voldoendste bewijzen.

Na drooge zomers waren de afgaande najaars-koortsen meer met *saburrale* verschijnselen gepaard, en wanneer er overvloed van pruimen, appelen en peren of andere vruchten te bekomen waren, zag men de afgaande koortsen meerder heerschen, en gingen veelal met verzwakkende *Diarrhaea* gepaard.

Men nam de koortsen menigvuldiger waar bij menschen die gebrek aan goed drinkbaar water gehad hadden.

Al-

Altijd bevonden zich onder onze koortslijders vele kinderen, meestal beneden de tien jaren oud; de eerste koortsaanvallen waren niet zelden met hevige stuiptrekkingen gepaard.

Altijd waren er naar proportie der bevolking, minder koortslijders in de ons omringende meeren, dan binnen de Stad.

De afgaande najaars-koortsen waren niet zelden met *Catarrhale*, *Gastrische* of *Nerveuse* verschijnselen gepaard, en konden dus niet onder de zuivere *Intermitterende* koortsen gerekend worden.

De afgaande najaars-koortsen begonnen veelal in de maand Scptember zich te vertoonen; in October en November waren dezelve meer algemeen, terwijl men met het einde van December, maar zeer weinige koortslijders aantreft. In September en October zag men de meeste *Quotidianae* en *Tertianae*; de *Quartana* wordt meerder in November en December waargenomen; en wanneer dezelve bij den aanvang niet behoorlijk was behandeld, zag men niet zelden den lijder den geheelen winter daaraan sukkelen. De afgaande voorjaars-koortsen, die hier meest in de maanden Maart en April heerschen, zijn zelden *Quartanae*.

Het grootste getal lijders, die door de afgaande najaars-koortsen worden aangetast, behoorden onder de behoeftigste inwoners, welke in koude, vochtige woningen. die hier menigvuldig gevonden worden, hun verblijf hielden; die daarenboven van goed voedsel en behoorlijke kleeding beroofd waren, en

ge-

gebrek hadden aan genoegzame brandstoffen, om hunne vochtige woningen behoorlijk te kunnen verwarmen. Niet zelden ondertusschen, ziet men de meervermogende volkklasse, door de koorts op de hevigste wijze aangetast; zij wordt bij menschen van allen leeftijd waargenomen.

Aanmerkelijk is het verschil, hetwelk wij omtrent de voor- en najaars-koortsen waarnemen; *ten eerste* met betrekking tot derzelver behandeling, *ten tweede*, zoo omtrent de daar niet zelden mede gepaard gaande *Complicatien*, en *ten derde*, door de ziekten, welke wij daaruit soms zagen voortvloeijen. —

Eer wij voortgaan, het hier boven aangevoerde nader te ontwikkelen, vergunne men ons, ter voorkoming van verkeerde uitleggingen, de volgende aanmerking te doen voorafgaan. Wanneer wij zeggen, niet zelden *Complicatien* bij afgaande najaars-koortsen te hebben waargenomen, of soms ziekten uit dezelve zagen voortvloeijen, dan hebben wij geenszins ten oogmerk gehad, te willen betoogen, dat dit alleen, en bij uitsluiting aan herfstkoortsen eigen is, daar dit gemakkelijk door de ondervinding kan worden wederlegd, maar hebben alléén ten doel gehad, datgene mede te deelen, hetwelk wij, daaromtrent, in den loop van vijftien jaren, aan deze plaats, hebben waargenomen; en dan zijn ons in dat tijdsverloop maar weinige gevallen voorgekomen, alwaar wij na eene af-

gaan-

gaande voorjaars-koorts, slepende ziekten zagen volgen.

Zoo gemakkelijk veelal de afgaande voorjaarskoortsen konden beteugeld worden; zoo weinig invloed dezelve op de daardoor aangetaste lijders veroorzaakten, daar de meesten, hunne gewone bezigheden, buiten het tijdperk der koorts bleven verrigten; het weinige krachten-verlies, dat dus met dezelve gepaard ging; de eenvoudige Geneesmiddelen, die veelal genoegzaam waren, die koorts te doen wijken; dit alles maakt zoo een groot verschil met de Najaars-koorts, dat de inwoners zich weinig over eene Voorjaars-koorts bekommeren; terwijl de Herfst-koortsen, algemeen door hen gevreesd zijn. De Voorjaars-koorts levert veelal geene andere verschijnselen op, dan dat de lijder, door eene rilling en gevoel van koude, die bij sommigen met bevingen gepaard gaat, overvallen wordt; deze toestand blijft veelal één uur of daaromtrent aanhouden, als wanneer dezelve door hitte, zweet, hoofdpijn en dorst vervangen wordt. Na afloop der koorts bevinden zich de meeste lijders weder wel; maken van hunne voedselen met smaak gebruik, en men ziet niet zelden, nadat de koorts zich twee of drie malen herhaald heeft, dat zij den lijder verlaat, zonder dat eenig Geneesmiddel door hem gebruikt is, en dat in weerwil van een ongepast diëet, waaraan zich velen schuldig maken, de koorts maar zeldzaam wederkeert. —

Bij

Bij lijders, daar de koorts gepaard ging met verloren eetlust, walging, braking, beslagen tong, buikverstopping en hoofdpijn, was het genoegzaam, naar mate der omstandigheid, door een braak- of purgeer-middel, dc eerste wegen van de zich daarin bevindende schadelijke stoffen, ontlast te hebben, het één of ander bitter maagmiddel, toe te dienen, ten einde de koorts te doen wijken; alleen in weinig gevallen, moest men de *Cortex Peruvianus*, of eenig ander vermogend koortswerend middel, te hulp roepen.

In het voorjaar van 1816 heerschte in deze stad eene *Catarrhale* koorts, die eerst met geringe zenuwaandoeningen gepaard was, en tot eene *Febris Catarrhalis Nervosa* overging, welke van tijd tot tijd kwaadaardiger werd; en verscheidene menschen, doch meest hoogbejaarden, in het graf rukte. De intermitterende voorjaars-koorts, die wij te gelijken tijde, in dat saizoen bij vele lijders waarnamen, bleef in het begin haar goedaardig karakter behouden, dan spoedig zag men menschen, die daardoor aangetast zijnde, met den tweeden of derden koortsaanval, door hevige zenuwaandoeningen gefolterd werden, welke intusschen, met den afloop der koorts eindigden, dan ook den anderen of tweeden dag, naar mate van de terugkomst der koorts, zich weder verhieven.

Wij hebben geene lijders, onder onze behandeling gehad, aan dewelken, de zenuwaandoeningen verandering in de terugkomst der koorts maakten;

of

of liever wij hebben geene *Febres Intermittentes* in *Remittentes* of *Continuae* zien overgaan. De lijders, bij welken de tusschenpoozende koorts met *Symptomata Nervosa* gepaard was; werden spoedig van hunne krachten beroofd; het was daarom noodzakelijk, dadelijk de koorts te keer te gaan.

Wij gaven zoodanige lijders een *Decoct. Cort. Peruv.* met *Rad. Valer. Sylv.*, soms met *Rad. Calam. Aromat.* verbonden, al naar mate de omstandigheden dit vorderden. Eenige lijders die de *Cort. Peruvianus* niet konden verdragen, gaven wij de *Cort. Cascarill.* met verbinding van de *Rad. Valeriana Sylv.* Bij anderen, bij welken de krachten aanmerkelijk gezonken waren, bewezen bij de opgenoemde middelen, de *Rad. Serpent. Virg.* of *Flor. Arnicae* aanmerkelijke diensten, en in die gevallen, alwaar de koorts met *Diarrhaea* gepaard ging, werd bij de *Cort. Peruvian.* en *Rad. Valer. Syl.* de *Rad. Columb.* of de *Opium* gevoegd.

Dit waren de voornaamste geneesmiddelen, die wij aan deze koortslijders hebben toegediend, en waardoor wij de gewenschte hulp vonden.

Eenige hoogbejaarde lieden, en anderen, die bij de eerste koortsaanvallen hunne toevlugt tot sterkwerkende purgere middelen genomen hadden, (waarvan hier vele menschen, bij afgaande voorjaarskoortsen, dikwijls zeer ongepast, gebruik maken) verloren spoedig hunne krachten, en het was bij hen veelal moeijelijk, de koorts te beteugelen. Wij

zul-

zullen, om kort te zijn, hier geene waarnemingen laten volgen, die wij uit onze aanteekeningen zouden kunnen bijdragen, alleen het volgende geval, vergunne men ons, hier mede te deelen.

Een, anders gezond en sterk man, ruim dertig jaren oud, klagende over hevige pijn in de tanden en kiezen, aan de regter bovenkaak, hetwelk hem, zoo hevig aandeed, dat hij reeds tweemaal, voor mijne komst, in flaauwte was gevallen, en nu nog door aandoeningen op de zenuwen gefolterd werd. Wij konden bij een gepast onderzoek geene de minste ongesteldheid, aan den mond, de tanden of kiezen ontdekken, en schreven de pijn aan roosachtige aandoening toe, gaven hem eenige druppels *Laud. Liq. Sydenh.* met *Vinum Antimon. Huxham.*, waardoor hij aan het zweeten geraakte, en den volgenden dag zich weder wel bevond. Vijf dagen daarna werden wij weder tot zijne hulp geroepen, en bevonden hem in denzelfden toestand, als bij het eerste bezoek; gaven hem het te voren geordonneerd middel, en lieten eene spaansche-vliegen pleister, in den nek appliceeren; den volgenden dag, was hij weder wel, alleenlijk klagende, door het zweeten verzwakt te zijn. Wij raadden hem, den mond met een aftreksel van Chamomille bloemen te spoelen, en zich zoo veel mogelijk voor de koude lucht te bewaren. Drie dagen later liet hij ons weder tot zich roepen, wij vonden hem door dezelfde pijn aangedaan, klagende over hevige koude, vergezeld van beving, stijfheid en spanning in de spieren

 van

van het aangezigt: hij was bijna buiten staat om verstaanbaar te kunnen spreken: de pols was ingetrokken en zijn ligchaam op het gevoel koud. Wij schreven hem een krampstillend en uitwaseming bevorderend *Mixtuur* voor, en gingen, vier uren, na dit bezoek, hem weder zien, vonden hem in een sterk zweet, gepaard met hevige koorts en onleschbaren dorst, de pijn was weder voor een groot gedeelte geweken. Wij waren dadelijk van onze dwaling overtuigd, daar wij hier waarschijnlijk eene *Febris Intermittens Larvata* voor eene roosachtige tandpijn hadden aangezien. Bij het bezoek van den volgenden dag, vonden wij den lijder verzwakt, de tong was niet beslagen, de *Sedes* natuurlijk, wij gaven alle uur een theekopje van:

℞. *Cort. Peruv. Rub.*
Rad. Valer. Sylv. aa. unc. j.
Coq. et Infund. C. S. Q. aq. Colat.
Unc. viij. *adde.*
Tinct. Castorei Sib. dr. j.
Syr. Pap. Alb. unc. j.
M.

Op den derden dag keerde de koorts met al derzelver voorgaande verschijnselen terug, waarom bij den voorschrevenen drank twee dragm. *Pulv. Cort. Peruvian. Rub.* gevoegd werd. De daaraan volgende koorts, die met den derden dag terug keerde, was veel minder; met het gebruik der voorge-

geschrevene Medicijnen werd vlijtig aangehouden, en de lijder had het genoegen, dat de koorts niet weder kwam; hij gebruikte intusschen nog eenigen tijd

℞. *Pulv. Cort. Peruv. Rub.*
— *Rad. Val. Sylv. aa dr.* iij.
— *Aromat. dr.* j.
M.
S. Viermaal daags een theelepeltje.

Gepaard met een goed diëet, kwamen de verlorene krachten spoedig weder, en daarmede zijn volkomen herstel.

Een aantal waarnemingen, van tijd tot tijd door verscheidene Geneeskundigen medegedeeld, hebben ten klaarste bewezen, dat de *Intermitterende* koortsen, niet zelden met zenuwaandoeningen gepaard gingen, maar dat ook andere, veelal op dien tijd, heerschende ziekten een *Nerveus karakter* hadden aangenomen, hetwelk ook hier het geval was. Wij willen daaruit geenszins betoogen, dat de afgaande koortsen, die wij in dit voorjaar met zenuwaandoening gepaard zagen, daaruit alleen haren oorsprong hadden.

Meermalen hebben wij waargenomen, dat, wanneer eenige menschen, aan heerschende ziekten sterven, dit aanstonds vrees bij andere inwoners veroorzaakte (wij bedoelen hier eene plaats, met een klein getal ingezetenen, alwaar het overlijden van

 de-

dezen of genen dadelijk bekend is) zoodat sommigen, door eene niet bedenkelijke ziekte aangetast wordende, zich al spoedig door eene te ver gedrevene vrees, den dood voor oogen stellen; en daardoor niet zelden, hunne zenuwen, in eene ongunstige stemming bragten, en dit had ook waarschijnlijk plaats, bij dien lijder, wiens geval wij hier met een enkel woord zullen doen volgen.

Een man, vijfenveertig jaren oud, welke nooit door eenige ziekte van belang was aangetast geweest, werd door eene afgaande koorts, die om den anderen dag wederkeerde, aangevallen; een zijner vrienden, werd door eene hevige zenuwkoorts, met den derden dag, in het graf gerukt; onze patient werd hierdoor zeer getroffen, vreezende, dat een soortgelijk lot hem wedervaren zou. Des avonds werd hij, voor de derde maal, door de koorts aangetast, welke met hevige *Convulsiones* gepaard was; welke, in weerwil der aangewende middelen, niet te beteugelen waren, voor dat de koorts afliep; de lijder gevoelde zich na de koorts zeer verzwakt, werd nu en dan door flaauwten aangedaan, en gaf zijne vrees bij herhaling te kennen, dat eene volgende koorts, hem mogelijk in het graf rukken zou. Door het toedienen van gepaste middelen, werd hij, hoezeer langzaam, volkomen hersteld. Na den afloop der ziekte, verhaalde hij ons, dat het berigt van het spoedig overlijden van zijnen vriend, hem zoo getroffen had, dat hij van dat oogenblik af aan zich

voor

voor onherstelbaar achtte, en zich niet anders had voorgesteld, dan dat de koorts, welke hij te wachten was, een einde aan zijn leven maken zou.

FEBRES INTERMITTENTES AUTUMNALES.

Hoezeer de afgaande herfstkoortsen hier veelal met *Gástrische, Catarrhale* of *Nerveuse* verschijnselen vergezeld zijn, ziet men toch een aantal lijders, die door enkelvoudige, regelmatige, tusschenpoozende najaars- of herfst-koortsen zijn aangevallen.

Op het alleronverwachtst en zonder dat soms eenig kenmerk van ongesteldheid is voorafgegaan, worden de lijders door die koorts aangetast, hetwelk zoo wel de sterken als zwakken, bejaarden als kinderen, te beurt valt. De gewone verschijnselen, die men bij elken koortsaanval waarneemt, zijn: gevoel van koude, beving, rillingen en spanningen der *Extremiteiten.* — De nagels der vingeren worden blaauw, de spieren der ledematen, en die tot de beweging der onderkaak behooren, schijnen bijzonder aangedaan; de lijder moet gestadig geeuwen, de onderkaak wordt met snelheid bewogen, waardoor de tanden en kiezen, tegen die der bovenkaak aanbotsen, en het zoo lastig klappertanden veroorzaken.

Benaauwdheid, moeijelijke ademhaling, somtijds walging en braking vermoeijen den lijder zeer. De pols is klein, snel en ingetrokken, en het geheele ligchaam schijnt in eenen krampachtigen toestand te verkeeren. Nadat deze verschijnselen, die bij som-

migen één of twee, bij anderen drie uren (zeldzaam langer) aanwezig zijn geweest, volgt er hitte, hoofdpijn en groote dorst; de pols is niet meer ingetrokken, maar ruimer, voller en sterker, de ademhaling gemakkelijker; een sterk zweet vertoont zich over het geheele ligchaam; de urin is rood, brandig en veeltijds wordt een *Sedimentum* daarin gezien. — Na den afloop der koorts klaagt de lijder over vermoeijenis, lusteloosheid en gevoel van krachten-verlies.

Dit dan waren de gewone verschijnselen, die bij elken koortsaanval werden waargenomen, en den lijder alle dagen, om den tweeden of derden dag, aantastten, naar welken tijd van wederkeering, die koorts, haren naam ontleend.

Wij zullen geen gewag maken, van de *Febris Intermittens Duplex* et *Triplex*, daar toch dezelve gelijke behandeling vorderen.

Eer wij overgaan tot de zaamgestelde najaars-koortsen, zullen wij de behandeling mededeelen, die door ons bij enkelvoudige regelmatige koortsen in dat jaargetijde, is aangewend.

Bij onze komst van elders te Purmerende, (vijftien jaren geleden) zag ik, dat eenen mijner kunstgenooten, die sinds lang alhier gevestigd was, zijne lijders, door die koorts aangetast, dadelijk *Laxantia* en soms braakmiddelen toediende; zoodra de tong beslagen, de smaak onzuiver, de eetlust geheel of gedeeltelijk verloren was, werden bij herhaling ontlasting bevorderende middelen aangewend, en wan-

neer

neer de koorts bleef aanhouden (zoo als zij bijna altijd deed) begon men den *Cortex Peruvianus* toe te dienen. Bij eenigen gelukte deze behandeling vrij wel, dan bij verre weg de meesten, was het moeijelijk de koorts te overwinnen; daar tevens de lijders lang zwak bleven, en niet zelden aan *Recidiven* blootgesteld waren.

Wij beproefden dan ook die behandeling aan lijders, welke zich aan onze zorg hadden toevertrouwd, daar men ons in het denkbeeld bragt, dat het, in dit gedeelte van Noord-Holland, allernoodzakelijkst was, vooraf de eerste wegen te zuiveren, wilde men een gunstig gevolg van den *Cortex Peruvianus* verwachten; en men daarenboven, door het vroegtijdig gebruik maken van de *Kina*, de lijders aan verstopping van de ingewanden des onderbuiks blootstelt; waaruit weder andere ziekten, belangrijker dan eene afgaande koorts, geboren worden.

Hoezeer overtuigd van de verdiensten en ondervinding, van mijnen gewezen kunstvriend, vond ik mij echter gedrongen, met hem, in gevoelens omtrent de behandeling der koortsen, te verschillen; daar ik met opgenoemde genezingswijze, bijna altijd ongunstig slaagde.

Niet zaamgestelde, enkelvoudige herfstkoortsen, ook dan wanneer de lijder verloren eetlust, beslagen tong, en onzuiveren smaak in den mond had, werden door mij, wanneer geene buikverstopping aanwezig was, zonder toediening van ontlastende middelen behandeld.

Wij gaven in het begin een of ander bitter maagmiddel en daarna den *Cortex Peruvian.* ten gebruike; en de zoodanigen, die de poeders van *Kina* konden en wilden gebruiken, werd dezelve met een of ander *Aromatisch* middel toegediend, en ik kan zeggen, met deze behandeling altijd wel geslaagd te zijn. Nadat de koorts den lijder verlaten had, was het noodzakelijk, om *Recidiven* voor te komen, eenigen tijd met het gebruik van den *Cortex Peruviani* aan te houden; en ik kan mij niet herinneren, hoezeer, door deze behandeling, de koorts veelal spoedig week, hierop eenige andere ziekten, te hebben zien volgen.

Wij hebben de uitdrukking gebezigd, de zoodanigen, die de *Kina* in poeder kunnen en willen gebruiken. Men treft lijders aan, die men in het denkbeeld gebragt heeft, dat de *Pulv. Cort. Peruvianus* in de maag en ingewanden blijft opgehoopt, verstopping, zwelling van den buik en beenen veroorzaakt; en daarom weigerig zijn daarvan gebruik te maken. Wij gelooven dat de aanmerking van den Heer ROSEN VAN ROSENSTEIN, zeer gegrond is, wanneer hij zegt: de *Kina* blijft even weinig in het ligchaam terug, als het brood (1).

Wanneer de lijders goede *Kina* gebruikt hebben, be-

(1) N. ROSEN VAN ROSENSTEIN, Handleiding tot de kennis en genezing van de ziekten der kinderen, tweede Deel, pag. 26. te Amsterdam, bij L. VAN ES.

behoeft men niet te vreezen, dat dezelve verstoppingen zal ten gevolge hebben.

Wanneer men hier de tusschenpoozende najaarskoorts, spoedig, door den *Cortex Peruvianus* of andere gepaste middelen te keer gaat, gelukt het bij de meeste lijders, hen in weinige dagen van de koorts te verlossen, en ik kan mij niet herinneren, lijders behandeld te hebben, waarbij zich alsdan na de koorts, geel- of waterzucht vertoonde; hetwelk zoo dikwerf het geval was, bij patienten, die lang door de koorts waren aangetast geweest, en bij welke men niet getracht had dezelve in haren voortgang te beteugelen, of te lang en te ongepast, met ontlasting bevorderende middelen had aangehouden, waardoor de krachten van den lijder uitgeput, en de verteringswerktuigen verzwakt waren.

Men treft eenige lijders aan, die in weerwil van het gebruik der gepaste middelen, de koorts soms eenige weken bleven houden; dan dit zijn veelal menschen, welke aan de landstreek en lucht niet gewoon zijn; minder is dit het geval bij inwoners, die hier sinds lang hun verblijf gehad hebben.

Bij lijders, waar de koorts hardnekkigen tegenstand bood, was het vooral noodig, de *Cortex Peruvian. Rub.* en wel in *substantie* te doen gebruiken, terwijl tevens groote doses noodzakelijk waren; en de bijvoeging van *Aluin* ons somtijds grooten dienst bewees. Bij lijders, daar de koorts moeijelijk te beteugelen, en de aanvallen hevig waren, ging dezelve, met zware hoofdpijn en ijlhoofdigheid gepaard, die

niet zelden met brakingen vergezeld waren, en bij elken koortsaanval op nieuw zich vertoonden; bij hen vonden wij de meeste hulp, om bij het begin der koortshitte *Opium* toe te dienen, hetwelk genoemde toevallen veelal spoedig deed verminderen, een gewenscht zweet en slaap aanbragt, en niet zelden de koorts in hevigheid deed bedaren.

Van tijd tot tijd hebben wij menschen onder onze behandeling gehad, die den *Cortex Peruviani* niet konden verdragen, en na denzelven ingenomen te hebben, dadelijk door brakingen weder ontlastten, bij anderen veroorzaakte het gebruik van dit middel hevige stoelgangen; en om die te beteugelen verbonden wij de *Kina* met een of ander buikontlasting, tegenstand biedend middel, als: *Opium*, *Rad. Lopesiana*, *Rad. Columb. Faba Pichur*, *Cort. Cinamom*, *Aluin*, *Rad. Saleb.*, of eenig ander gepast middel (1); hierbij vonden wij soms de verlangde hulp, terwijl bij anderen, de *Diarrhaea* bleef aanhouden, en wij den *Cortex Peruvian.* met andere middelen moesten verwisselen.

Wij bebben gelegenheid genoeg gehad, die middelen te beproeven, welke in plaats van de *Kina* ter genezing der tusschenpoozende koortsen, zijn aan-

(1) Bij lijders, daar de *Cort. Peruviani*, *Diarrhae* veroorzaakte, hebben wij niet zelden aanmerkelijke hulp gevonden, om bij een sterk afkooksel van *Kina*, het *Acidum Phosphor.* met *Laud. liq. Sydenh.*, te paren.

aangeprezen, maar moeten erkennen, er geene gevonden te hebben, welke met den koortsbast kan gelijk gesteld worden.

Onder de zoogenaamde *Kina Surrogaten* heeft ons den meesten dienst bewezen, de *Cort. Cascarillae*, *Cort. Salicis Alb.*, *Cort. Angustura*, en de *Rad.* en *Flores Arnicae;* waarbij naar omstandigheid eene of andere middelen gepaard werden. Wij hebben de *Angustura* veelal in den vorm van *Extr.* doen gebruiken, en soms bij een afkooksel of aftreksel van *Kina*, *Cascarille* of *Arnica* doen voegen. Bij lijders, daar genoemde *Kina Surrogaten* in *Substantie* kon worden gebruikt en toegediend, was het altijd van belang, even als met den koortsbast, daar aan de voorkeur te geven; terwijl dezelve als dan de meeste hulp aanbragt.

Wij hebben de *Flores Arnicae* als een voortreffelijk middel tegen de afgaande koortsen leeren kennen; en wanneer wij dezelve in den vorm van aftreksel toedienden, daarbij soms het *Extr. Angustura* of *Cascarillae* doen voegen, waardoor wij niet zelden de gewenschte hulp erlangden. De Heer DEIMAN zegt, dezelve met een gewenscht gevolg te hebben doen gebruiken; zelfs in die gevallen, waar de koorts voor den *Cort. Peruvian.* niet wilde wijken (1).

Doc-

(1) Waarnemingen, nopens de uitwerking van de *Flores Arnicae*, in afgaande koude koortsen; te vinden, in de Verhandelingen van het UTRECHTSCH Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, eerste deel, bladz. 305.

Doctor KORTUM te Stolberg, zegt: dat de ondervinding hem geleerd heeft, dat de *Tinct. Nervin. Bestusch.* van eene ongemeene uitwerking is, in het verdrijven der afgaande koortsen. Wij hebben menschen, die een aandoenlijk zenuwgestel hadden, bijzonder ook zwakke vrouwen, dit middel met een goed gevolg doen gebruiken; en hun twee of drie maal daags 25 of 30 druppels met water of wijn doen toedienen, terwijl de *Cort. Peruvianus* op andere uren werd ingenomen.

Niet zelden treft men hier lijders aan, die *een* en somtijds *twee* jaren aan de koorts gesukkeld hebben, en daartegen een aantal zoogenaamde huismiddelen hadden aangewend; waardoor de koorts hen wel eens twee of drie weken had verlaten, maar ook dan was terug gekeerd. — Dit zijn veelal menschen, welke weigeren, om standvastig de hun voorgeschrevene geneesmiddelen te gebruiken, en zoodra de koorts weg blijft zich voor hersteld achten; bij hen is ook niet zelden het gevolg der koorts geel- of waterzucht. — Zulke verouderde of verzuimde koortsen heb ik dikwijls zien wijken, door tusschen de koortsaanvallen te doen gebruiken:

℞. *Pulv.*

℞. *Pulv. Cort. Peruv. Rub. unc.* j.
Tart. Emetic. gr. xviii.
Sal. Absint.
— *Ammoniac. aa. dr.* j.
Syr. C. Aurant. Q. S.
M. F. Elect.

Dit in Spanje zoo beroemd geneesmiddel van DON JOSEPH MASDEVAL, hetwelk hij zijn opiaat noemde, werd door de Geneesheeren te Carthagea, in welkers nabijheid een groot moeras is, dat eenige honderd morgen uitgebreidheid heeft, en alwaar afgaande en rotkoortsen menigvuldig heerschen, algemeen aan die ziekten lijdenden, voorgeschreven (1).

In verouderde afgaande koortsen hebben wij het door sommige geneeskundigen, zoo zeer geprezen *Arsenicum* beproefd; maar geene bijzondere hulp bij hetzelve gevonden; dan daar wij het altijd, in zeer kleine giften hebben toegediend, en ook mogelijk met het gebruik niet lang genoeg hebben aangehouden, kan de niet gunstige uitslag, hierin wel gelegen zijn.

De Heer REECE, een Engelsch Geneesheer, prijst in tusschenpoozende koortsen, het gebruik der *Ratanhia* aan, en zegt: dat de wortel van dezelve, in

(1) Reize door Spanje, gedaan in den jare 1786 en 1787, door JOSEPH TOWNSEND, derde deel, eerste stuk, uitgegeven te Haarlem, bij A. LOOSJES, PZ.

in poeder, is bevonden in sommige opzigten beter te voldoen, dan de *koortsbast* (1).

Wij hebben een aantal lijders, door tusschenpoozende koortsen aangetast, de *Ratanhia*, en soms wel in groote giften doen gebruiken; maar zouden dezelve niet met den Koortsbast durven gelijk stellen.

De Apothekers bereiden bij ons, uit de *Kina*, een middel, hetwelk niet die vastheid van *Extr. Cort. Peruviani*, maar meer de dikte van Siroop heeft, zeer bitter is, en tevens den smaak van de *Kina* heeft behouden; men heeft daaraan den naam van *Quint Essent. Cort. Peruvian.* gegeven; de bereiding is mij niet geheel bekend: dan dit geneesmiddel bezit uitmuntende krachten, om tusschenpoozende koortsen te beteugelen. Dan om deszelfs hoogen prijs kan het niet algemeen, ten minste niet bij minvermogenden, gebruikt worden.

Wij hebben gelegenheid genoeg gehad, het thans zoo aangeprezen geneesmiddel de *Sulph. Quininae*, tegens afgaande koortsen te beproeven (2); en zouden

(1) Reece, de Geneeskundige Leidsman of Huisselijke Geneeskunde, tweede deel, eerste stuk, bl. 240.

(2) Voorschrift tot de vervaardiging en het gebruik van onderscheidene nieuwe geneesmiddelen, door F. MAGENDIE. Te vinden in de geneeskundige Mengelingen, uitgegeven van wege het Genootschap *Arti Salu-*

den hier een groot aantal waarnemingen kunnen mededeelen, alwaar de *Sulph. Quininae*, in afgaande koortsen, de verlangde hulp aanbragt, en zeggen geen geneesmiddel te kennen, hetwelk zoo spoedig, en dikwerf alle verwachting overtreffende, de genezing bevorderde. Het is noodzakelijk, hoezeer de koorts de lijders had verlaten, nog eenige dagen met dit of andere koortsbeteugelende middelen, aan te houden; daar bij verzuim van hetzelve, veelal de koorts spoedig terug keerde. Wij houden onze waarnemingen, over het nut van de *Sulph. Quininae*, in afgaande koortsen terug, daar onze verdienstelijke landgenooten de Heeren A ROY en BERNARD reeds een aantal waarnemingen, daaromtrent, aan het geneeskundig publiek hebben medegedeeld (1).

Wat

lutiferae te Amsterdam, tweede deel, tweede stuk, bladz. 32.

Zie ook, Scheikundige Verhandelingen over de *Cinchonine* en *Quininae*; door S. STRATINGH, enz. uitgegeven te Groningen, bij J. OOMKENS.

(1) Waarnemingen, gedaan met het *Sulph. Quininae*, door C. H. à ROY, benevens eene waarneming over hetzelfde onderwerp van J. C. B. BERNARD, uitgegeven door de eerste klasse van het institut. Nadat dit werkje door ons voltooid was, werden wij bekend met de waarnemingen gedaan door den Heere C. J. NIEUWENHUYS, Med. et Chir. Doctor te Amsterdam, waarbij voortreffelijke gevallen worden medegedeeld, omtrent het vermogen der Kinaloogzouten, ter beteuge-

Wat nu betreft den tijd, op welken wij in regelmatige tusschenpoozende koortsen, den *Cort. Peruvian.* hebben toegediend; hierin hebben wij veelal die geneeskundigen gevolgd, welke aanraden, de *Kina*, *kort voor den aanval der koorts*, te doen gebruiken (1); hetwelk ons bijzonder te stade kwam, in die jaren, toen de koortsbast, zoo zeer in prijs gestegen was, en men denzelven, den minvermogenden, niet dan bij groote noodzakelijkheid, voorschreef. —

Naar-

geling der tusschenpoozende en aanhoudende koortsen. Deze voor de geneeskunde zoo belangrijke bijdrage, is uitgegeven, onder den naam van verbeterde bereiding van de Kinaloogzouten, door F. L. A. NIEUWENHUYS, Apotheker te Amsterdam, benevens Geneeskundige waarnemingen met deze zuivere bestaandeelen der *Kina*, in tusschenpoozende en aanhoudende koortsen, door C. J. NIEUWENHUYS, Med. et Chir. Doctor, te Amsterdam, bij JOH. VAN DER HEY en ZOON, 1823. Als ook met de waarnemingen daaromtrent, van den Heere T. S. ALEXANDER, Med. Doctor te Delft, geplaatst in het HIPPOCRATES Magazijn, zesde deel, derde stuk, bladz. 263.

(1) De Hoogleeraar THOMASSEN A THUESSINK, te Groningen, heeft het gebruik der *Kina*, kort voor den aanval der koorts, ter beproeving aangeraden, en heeft benevens andere Geneeskundigen, daarvan de verlangde hulp gezien. — Waarnemingen over tusschenpoozende koortsen, te vinden in het Geneeskundig Magazijn, door STIPRIAAN LUISCIUS, ONTYD en MACQUELYN, vierde deel, tweede stuk.

Naarmate van de hevigheid der koorts, gaven wij kort voor den aanval, *een* of *twee drachmen Pulv. Cort. Peruvian.* om in eens te gebruiken. Na den afloop der koorts, tot aan het tijdstip, waarop dezelve anders terug keerde, werd den lijder, alle drie uren één *half drachmen Kina*, toegediend, waardoor dan ook de koorts veelal spoedig weg bleef.

De Heer WILLIAM GRANT, in zijne waarnemingen omtrent de natuur en genezing der koortsen, bladz. 144, zegt:

« De Geneesheeren verschillen ook omtrent den « tijd der toediening van dit middel. Sommigen « zijn van begrip, dat de koortsbast alleen plaatse- « lijk op de maag werkt, en geven daarom groote « giften van den koortsbast, kort voor den aanval. « Anderen zijn integendeel van meening, dat de « koortsbast, niet eerder zijne werking doet, voor « dat hij in het bloed gebragt is. De Heer STRACK « verkiest den koortsbast in kleine giften van één « scrupel, alle uren te geven, dewijl hij dan niet « bezwaart, gemakkelijk verteert en beter in de « vochten doordringt. Hij neemt ook geen al te « fijn poeder, dewijl hij, even als de Heer SE- « NAC van begrip is, dat de mindere werkzame, « houtachtige deelen, gemakkelijkst fijn gewreven « worden, en door de zeef doordringen, daar de « fijnere gom en harsachtige deelen, op de zeef « blijven liggen. — Alle Geneesheeren keuren bijna « af, de koortsbast kort voor den aanval of in het

« *acces* zelf te geven, daar zij denken, dat de « krampachtige aandoening, door de adstringerende « kracht vermeerderen zal. Onlangs heeft men ech- « ter begonnen, de koortsbast, ook in den aanval « zelven, toe te dienen. Een Heelmeester op het « eiland *Jamaica*, die eenen kleinen voorraad van « koortsbast en vele koortsige lijders had, beproef- « de het eerst, om in den beginne van den aanval « der koorts de *Kina* te geven. Hij gaf zijnen lijders « met het begin der koude, twee drachmen koorts- « bast in ééne gift, en vond, dat dit beter en zeker- « der de koorts wegnam, dan, wanneer hij denzelven « op de gewone wijze, in kleine giften, tusschen « de aanvallen, toediende.

De Heer MOLL, Geneesheer te Nijmegen (1) heeft aangeraden, om in tusschenpoozende koortsen de *Kina*, onmiddellijk *na den aanval*, toe te dienen, zoodra het zweeten bedaarde; of liever, wanneer het tijdperk van zweeten geëeindigd was, werd den lijder *twee drachmen Pulv. Cort. Peruvian.* met een of ander maagprikkelend middel in eens toegediend.

De Heer MOLL zegt, zich ten volle overtuigd te houden, « dat, ter spoedige en volkomene genezing « van tusschenpoozende koortsen, waar geene *ma-*

« *te-*

(1) Iets over het juiste gebruik van den *Kinabast* in tusschenpoozende koortsen, door A. MOLL, *Med. Dr.*, te vinden in het HIPPOCRATES *Magazijn*, tweede deel, eerste stuk.

« *terieele* oorzaak voorhanden is, waar de diges-
« tie niet bijzonder sterk is aangedaan, en waar
« overigens geene *contra indicantia* der *Kina* zelve
« bestaan, deze in eene tamelijke groote hoeveelheid
« (bij v. van $1\frac{1}{2}$—3 drachmen) een zeker middel;
« en het oogenblik hetwelk terstond na den afloop
« van het *stadium sudoris* volgt, een *zeer* geschikt
« tijdstip is, om die hoeveelheid, met eenig maag-
« prikkelend middel verbonden, in eens toe te dienen."

Onder de koortslijders bevonden zich vele kinderen. Elk Geneeskundige weet, hoe moeijelijk het veelal is, hun regelmatig en behoorlijk de aangewezene geneesmiddelen, te doen toedienen, daar velen weigerachtig zijn, daarvan een behoorlijk gebruik te maken; en sommige ouders aan de voorschriften niet beantwoorden, die ter herstelling van hunne lievelingen worden aangeprezen. Hoe dikwerf ondervindt de Geneesheer niet, dat uit verkeerde toegeeflijkheid, zijne voorgeschrevene hulpmiddelen niet, of ten minste, zeer gebrekkig worden gebezigd, waaraan niet zelden, de ongunstige uitslag van zijn genezingsplan, moet worden toegeschreven.

Bij kinderen heeft ons het *Extr. Cort. Peruv.* de *Quint Ess. Cort. Peruv.* en in het bijzonder de *Sulph. Quininae* in eene of andere smakelijk siroop gemengd, veelal goeden dienst bewezen. Minder hulp vonden wij, bij het gebruik der *Resina Cort. Peruv.* Jonge kinderen, die niets konden innemen, hebben wij *Clysma* van een afkooksel van

Kina doen appliceren; of compressen in zoodanig afkooksel doen bevochtigen, en op den buik doen plaatsen. Het *Extr. Cort. Peruvian.*, dik op linnen gesmeerd, en op den buik aangelegd, bewees soms groote diensten. — Bij kinderen, daar de koorts met stuipbeweging gepaard was, werd bij het *Extr. Cort. Peruv.* kleine doses *Opium* en *Camph.* gevoegd.

Het in het *Journaal* van HUFELAND en HIMLY (1) medegedeeld koortsmiddel, heeft ons bij kinderen weinig dienst bewezen; het bestaat uit fijn gesnedene versche witte leliebollen. — (*bulbi liliorum alborum*) met bijvoeging van nagenoeg een achtste deel witte suiker, met elkander vereenigd en tot een pap gemaakt, waarmede men des morgens en des avonds, den navel en deszelfs omtrek koud besmeert, en een *cataplasma* ter grootte van eene halve hand (de pap tusschen linnen gedaan) op den navel plaatst; men raadt tevens aan, dat men acht of veertien dagen lang de aanvallen van koorts afwacht, en vooraf de ingewanden, door een of ander geschikt *laxans*, zuivert.

Laauwe baden, voor een groot gedeelte bestaande, uit een afkooksel van *Kina*, waarin de, aan koortslijdende, jonge kinderen, met het onderste gedeelte des ligchaams, tot op de hoogte van het borstbeen, geplaatst worden, heb ik, hoezeer door sommige geneeskundigen aangeprezen, nooit beproefd.

AF-

(1) *Siebentes Stück Jahrg.* 1810.

AFGAANDE NAJAARS-KOORTSEN MET GASTRISCHE COMPLICATIËN.

Deze koortsen worden in het najaar hier menigvuldig waargenomen; sommige menschen lijden intusschen, eenige dagen, zonder dat men koorts bij hen ontdekt, aan *affectio Saburralis et Gastrica*, en worden dan door de koorts aangetast. — Veelal zijn de klagten: gebrek aan eetlust, tegenzin en afkeer van voedselen, vermoeidheid, huiveringen, zwaarte in de ledematen, hoofdpijn, bijzonder in het voorhoofd, bedorven bitteren smaak in den mond, walging en gestadige neiging tot braken, de tong is wit geelachtig beslagen, gepaard met gestadigen dorst, drukking op de plaats der maag, braking van bedorven galachtige stof; dit gaat veelal vergezeld met buikverstopping, de *Urin* is rood troebel, en bij den aanvang der ziekte, zelden met bezinksel voorzien.

De eerste koortsaanvallen zijn niet zelden van dien aard in hunne verschijnselen, dat men dezelven soms voor *Remitterende* aanziet; dan wel spoedig vertoonen zij zich in hun waar karakter, en doen den vorm van tusschenpoozende koortsen, aannemen.

De zomer van het jaar 1822 was heet en droog, in het najaar van hetzelve, heerschte hier vrij algemeen eene koorts, waarbij opgenoemde verschijnselen standvastig werden waargenomen. Lijders daardoor aangetast, verloren spoedig hunne krach-

 ten;

ten: hetwelk wij bij voorgaande najaars-koortsen, ook wanneer een heete zomer was voorafgegaan, in minderen graad waarnamen; en hoewel het van belang was, de maag en het darmkanaal, van de zich daarin bevindende schadelijke stof, te ontlasten, was het niet minder noodzakelijk, de lijders, spoedig opwekkende middelen toe te dienen, ten einde, hun zoo veel mogelijk voor krachten-verlies, te bewaren.

Menschen, die te lang van ontlastende middelen hadden gebruik gemaakt, werden ras door de koorts hevig aangedaan, hunne krachten waren spoedig gezonken, en niet zelden werd hunnen toestand zeer bedenkelijk; en zoo men al de lijders meende hersteld te zien, zag men hen op nieuws, door de koorts weder aangetast, hetwelk vooral hun te beurt viel, welke te spoedig het gebruik van gepaste geneesmiddelen staakten; of van te veelvuldig, of van voor hen verkeerde voedselen, gebruik maakten.

Hoezeer wij gedurende veertien jaren, deze najaars-koorts, dan eens meerder, dan eens minder, waarnamen (maar haar nooit met een zoo spoedig krachten-verlies, zagen heerschen) zoo kunnen wij onze gedane waarnemingen, die wij elk jaar getrouwelijk hebben opgezameld, raadplegende, niet ontdekken dat die koorts, gedurende dien tijd, zoo *Epidemisch*, als nu geheerscht heeft. — In talrijke huisgezinnen, waar in vorige najaren, soms twee of drie der inwoners door die ziekte werden aangetast,

tast, bleven de anderen zich daarin bevindende, gezond. — In ons weeshuis, waar men aan gebrek van eene kamer voor zieken, de gezonden, en aan ziekten lijdende kinderen in hetzelfde slaapvertrek, plaatsen moest, zag ik nooit die koorts *Epidemisch* heerschen; nu daarentegen was het niet zeldzaam, dat de koorts, eenen der inwoners aangetast hebbende, de anderen mede aangreep, en hoezeer niet allen even hevig aan dezelve leden, bleven echter maar weinigen van die koorts bevrijd.

Eenige Geneeskundigen meenen, de in dit jaar zoo algemeen of *Epidemisch* heerschende koorts, te moeten toeschrijven aan de uitmoddering, of liever uitdieping van vaarten, die het nieuwe Noord-Hollandsch kanaal, zullen genaamd worden, en dit gevoelen verkrijgt eenige waarschijnlijkheid, daar men in die streken, waar men aan het uitdiepen der vaarten steeds werkzaam is, die koorts vrij algemeen zag heerschen.

In de naburige steden *Edam* en *Monnikendam* en daar bij gelegen drooggemaakte meer, genaamd de Purmer, werden geene meerdere zieken, dan in andere jaren gevonden, ten minste het getal was niet belangrijk. In de Beemster, daarentegen, die aan de andere zijde der stad Purmerende gelegen is, was het getal der koortslijders aanmerkelijk. — Dan wij meenen te weten, dat ook in plaatsen, die niet onmiddellijk aan bedoeld kanaal gelegen zijn, die koortsen zijn waargenomen, en het getal der vorige jaren aanmerkelijk overtrof.

Wij willen intusschen wel gaarne toestemmen, dat de uitgebaggerde en door moddermolens opgemalen modder, die in groote hoeveelheid, op een aantal plaatsen aan de boorden van het kanaal, gebragt is, een, den dampkring onzuivermakend beginsel aanbrengt. Wij moeten hier nog bijvoegen, dat, hoezeer het getal der zieken, in vergelijking van andere jaren, aanmerkelijk meerder was, en ik mij niet herinneren kan, gedurende mijn verblijf alhier, zoo vele lijders, met najaars-koortsen, behandeld te hebben, zijn echter de sterften niet aanmerkelijk vergroot geweest, vooral dan niet, wanneer wij hierbij in aanmerking nemen, het meerder getal menschen die zich thans in onze stad, en derzelver omtrek bevonden, en aan het daarstellen van het nieuwe kanaal werkzaam waren.

BEHANDELING DER AFGAANDE NAJAARS-KOORTSEN MET GASTRISCHE COMPLICATIËN.

Lijders, die wij dadelijk bij den aanval van hunne ziekte te behandelen kregen, en door benaauwdheid, walging, drukking op de plaats der maag en brakingen waren aangedaan, en waar geene redenen voorhanden waren, om het toedienen van braakmiddelen te vermijden, werden een *emeticum* toegediend, hetwelk, naarmate de krachten en ouderdom werd ingerigt, *drie* of *vier greinen Tart. Potas. Stib.* met twee oneen *Aq. Destillat*, waarvan alle vijf of tien minuten één eetlepel werd gege-

ge-

geven, was veelal genoegzaam de *Gastrische* of *Saburrale* stoffen, die zich in de maag bevonden, te doen ontlasten; zeldzaam was het noodzakelijk, dit geneesmiddel, eene tweedemaal te moeten toedienen.

Wij hebben bij voorkeur van de *Tart. Potas. Stibi* gebruik gemaakt, vooreerst, omdat de *Ipecacuanha* eenen scherpen, bitteren, walgelijken smaak heeft, en door vele lijders, vooral vrouwen en kinderen, met tegenzin gebruikt wordt, en daardoor soms dadelijk, zonder effect, weder wordt uitgeworpen; — ten andere, men kan zich op de *Ipecacuanha*, zoo als de Heer VOLTELEN, te regt heeft aangemerkt, altijd niet verlaten, omdat zij oud geworden zijnde, « ligt hare kracht verliest, vooral « dan, wanneer zij tot een fijn poeder gestooten, « eenigen tijd, bewaard is, en hierdoor hare vlugge « specerijachtige deelen, ten eenemaal vervlogen zijn" (1). Vandaar dat men niet zelden waarneemt, dat de *Ipecacuanha* niet altijd dezelfde hulp aanbrengt, en dat somtijds weinige greinen meerder dienst bewezen, dan een half of geheel *drachme*. — En eindelijk hebben wij aan de *Tart. Potas. Stib.* boven de *Ipecacuanha* in de ziekten, waarvan wij hier gewag maken, de voorkeur gegeven,

(1) F. J. VOLTELEN, *over de Braakmiddelen, te vinden in de handelingen van het Geneeskundig Genootschap, onder de zinspreuk :* SERVANDIS CIVIBUS, zevende deel, pag. 21.

ven, omdat dezelve niet zelden, na verlangde brakingen bevorderd te hebben, ruimen stoelgang daarstelt, waardoor het darmkanaal, van de zich daarin bevindende schadelijke stof ontlast wordt.

Na het gebruik van het *emeticum* werd een of ander buikontlastend middel toegediend. Eene *Infusio Tamarind.*, met *Sal. Mirab. Glaub. Vinum Antimon. Huxh. Oxym Simpl. Extr. Gramin.*, bewezen veelal de verlangde hulp. — Bij lijders waar genoemde middelen geene genoegzame hulp aanbragt, was de bijvoeging der *Senna* of *Crem. Tart.* voldoende. — Hoezeer door het gebruik dezer middelen, zich vele *Gastrische* stoffen langs de darmbuis ontlasteden, en den lijder niet meer door walging, benaauwdheid en braking gekweld werd, bleef echter de tong veelal beslagen en droog; terwijl na elken koorts-aanval, de krachten verminderd waren. — Het was hierom noodzakelijk, dadelijk van opwekkende, de maag en ingewanden versterkende middelen, gebruik te maken. — Een *Decoct. et Infusio* van de *Cort. Cascaril*, *Calamus*, *Aromat. Rad. Gentian*, *Helen.* of soortgelijken, waarbij *Sal. Ammon.* en kleine giften *Tart. Potas. Stib.* gevoegd werden, bragt niet zelden eene spoedige verbetering aan. — Bleef men daarentegen van ontlasting bevorderende Geneesmiddelen gebruik maken, dan nam de koorts in hevigheid toe en de lijders waren spoedig van hunne krachten beroofd. — Wanneer men eenige dagen, met het gebruik van bovengenoemde opwekkende,

de

de maag en ingewanden versterkende middelen had aangehouden, volgden veelal geregelde ontlastingen, terwijl de tong van tijd tot tijd zuiverder werd, en de droogte der tong en mond verminderde.

Door toediening van den *Cort. Peruvian.* verbonden met den *Calamus Aromat. Vinum Amarum*, *Extr. Heleni* of soortgelijke bittere *Extracten*, werd de koorts spoedig beteugeld. — Wanneer de koorts den lijder verlaten had, was het noodzakelijk, wilde men voor nieuwe aanvallen beveiligd zijn, nog eenigen tijd den *Cort. Peruvian.*, met een of ander maagmiddel verbonden, te gebruiken, terwijl men vooral bedacht moest zijn, een geregeld diëet te houden, en zich tevens tegen den invloed der koude, soms vochtige herfstlucht behoorlijk te dekken; daar men, dit niet in acht nemende, veelal, spoedig vernieuwde koortsaanvallen volgen zag.

Met de aanwending van opgenoemde genezingswijze, waren wij veelal gelukkig genoeg, die lijders, welke dadelijk bij den aanval der ziekte zich aan onze behandeling toevertrouwden, vrij spoedig hersteld te zien. — Minder gunstig slaagden wij met de zoodanigen (zoo als wij reeds hebben aangemerkt) die te lang met het gebruik van ontlastende middelen waren werkzaam geweest, en daardoor hunne krachten aanmerkelijk verminderd hadden. — Vele menschen maken hier gebruik van pillen, die voor een groot gedeelte uit *Aloë* bestaan, en in deze stad verkocht, als een gewoon

huis-

huismiddel bij beginnende ziekten, gebezigd worden. — Door derzelver gebruik, werden vele dunne waterachtige ontlastingen bevorderd, gestadige persing en pijnlijke aandoeningen in den onderbuik voortgebragt, terwijl de *Gastrische* stoffen aanwezig bleven, en de koorts van tijd tot tijd in hevigheid toenam; zoodanige lijders, braakten veelal de hun toegediende middelen weder uit, en hoezeer het is aangewezen, om door losmakende oplossende middelen, de *Gastrische* stoffen mobiel te maken en te ontlasten, waartoe *Tamarinde*, *Extr. Gramin.*, *Taraxaci*, *Sal. Ammon.*, *Sal. Polychr.*, *Oxym. Simpl.* en kleine giften *Tart. Potas. Stib.* of *Ipecacuanha* met een gunstig gevolg werden aangewend; zoo konden wij bij lijders, welker krachten aanmerkelijk verminderd waren, van bedoelde geneesmiddelen geen gebruik maken, maar moesten dadelijk onze toevlugt tot opwekkende middelen nemen, ten einde eene langdurige en gevaarlijke ziekte voor te komen. — De *Rad. Valer. Sylv. Arnica*, *Calamus Aromatic. Rad. Serpentar. Virg.*, waarbij *Sal. Ammon.* en *Vinum Ant. Huxh.* gevoegd werd, wekten de verlorene of onderdrukte krachten, niet zelden, spoedig op, terwijl wij tevens afleidende *Clysma* lieten appliceren, ten einde het darmkanaal, van opgehoopte schadelijke stoffen, te ontlasten.

Door de aanwending dezer middelen kreeg de lijder taaije, stinkende, kleiachtige Sedes, waardoor de koorts in hevigheid verminderde en de tong zuiverder werd; waarom dan ook van den *Cort.*

Pe-

Peruv., ten einde de koorts verder te beteugelen, kon worden gebruik gemaakt.

Bij zwakke, gevoelige, aandoenlijke gestellen, bij welke het gebruik der *Kina* geïndiceerd was, heeft ons de *Sulph. Quininae* aanmerkelijken dienst bewezen, daar door deszelfs gebruik, de koorts spoedig week.

Wij hebben de *Sulph. Quininae* op de volgende wijze toegediend:

℞. *Sulph. Quininae gr.* xij.
Sacchar. Alb. dr. j.
M. F. Pulv. No. vj.
D. S.
Alle twee uren *een.*

Lijders, die om derzelver bitterheid de poeijers niet verkozen of konden gebruiken, hebben wij dit geneesmiddel in den vorm van *Pilulae* doen toedienen.

℞. *Sulph. Quininae gr.* xij.
Extr. Cort. Cascarill. dr. jß.
Pulv. Cort. Peruv. opt. q. S.
M. F. Pilulae gr. iv.
In Argent.
D. S.
Alle twee uren *vijf.*

Wij hebben aangemerkt dat in het najaar van

1822

1822 de koorts die wij hier beschreven hebben, meer dan in vorige jaren, en dus vrij algemeen geheerscht heeft, en dat menschen daardoor aangetast, spoedig hunne krachten verloren. — Wij behandelden tevens een aantal lijders, daar de koorts, hoezeer nagenoeg dezelfde kenmerken bezittende, echter meer de gedaante van eene *Febris Continuae Remittentis* had aangenomen; doch om den anderen dag heviger was, en dus iets van het geslacht der tusschenpoozende koortsen, scheen behouden te hebben. — Bij sommigen, daaraan lijdende, werden daarenboven eenige der volgende verschijnselen waargenomen; waartegen wij de toegediende geneesmiddelen hier zullen mededeelen; vooreerst: braking, die zich bij elken koorts-aanval, of liever koortsverheffing, vertoonde, en niet uit aanwezig zijn van saburrale stoffen, maar meer door aandoening of verzwakking en mogelijk krampachtigen toestand der maag, deszelfs oorsprong had.

Het tegen het braken aangeprezen *Mixtuur Riveriani*, bewees veelal de verlangde diensten, in die gevallen, waar wij geene genoegzame hulp bij hetzelve vonden; den lijders, die de ingenomene geneesmiddelen, of voor den dorst gebruikte dranken, dadelijk door braking weder ontlasteden, werden het *Opium* toegediend, en op de hartkolk of plaats waartegen de maag gelegen is, een *Liniment. Volatile* ingewreven, hetwelk was zamengesteld, uit: *Ol. Caryoph.*, *Tinct. Opii Vinos*, *Spr. Salis Ammon.* en *Ol. Hyosciam. Nigr.*

Wij

Wij hebben de *Ipecacuanha* als een zeer vermogend middel, tegen het braken leeren kennen, en durven het, daar wij zoo vele diensten van hetzelve gehad hebben, gerust aanprijzen. — Twee greinen *Ipecacuanha* met bijvoeging van een drachme suiker, waarvan acht poeijers gemaakt, en om het half uur één, ten gebruik, gegeven werd, was de gewone wijze, waarop wij dit middel hebben doen gebruiken.

Hik, dit zoo vermoeijend en rust benemend *Symptoma*, werd veel bij verzwakte koortslijders waargenomen. Kleine doses *Ipecacuanha* bij herhaling toegediend, als ook het volgende geneesmiddel was voldoende in deze ziekte, om lijders daarvan te verlossen:

℞ *Syr. Pap. Alb. unc.* j.
Extr. Hyosciam. Nigr. gr. viij.
Aq. Cinnamom. unc. iv.
M.
S. Alle uur één eetlepel.

Buikloop (*Diarrhaea*) was niet zelden een medgezel van deze koorts; eenige menschen werden, wanneer de ziekte bij hen het hevigste scheen, daardoor aangetast, terwijl anderen, niet dan bij den afloop der ziekte, daardoor gefolterd werden. Een zeer spoedig verlies der krachten, zinking van den pols, gestadige ontlasting van dunne, bruine, naar aftreksel van koffij gelijkende stoffen, die bij sommi-

migen met pijnlijke aandoening der ingewanden gepaard gingen, maakten de beteugeling daarvan, allernoodzakelijkst. — Lijders, bij welke men deze ontlasting *critisch* beschouwde, en dus niet had te keer gegaan, kwamen spoedig in eenen zeer bedenkelijken toestand.

Daar de buikloopen en derzelver oorzaken zeer verschillend zijn, de beteugeling dus bijzondere geneesmiddelen vordert, en de *Diarrhaea*, waarvan wij hier gewag maken, naar onze gedachten, aan zwakheid, aandoening en gevoeligheid der ingewanden moet worden toegeschreven, zoo zullen wij slechts de geneesmiddelen opgeven, door welken wij dit hebben te keer gegaan.

Het spreekt van zelf dat de *Diarrhaea*, die den lijder aantastte, in dat tijdperk, waarop de ziekte het hevigste was, ook het meeste gevreesd werd; dewijl het aanmerkelijk verlies der krachten, de drooge, soms bruine, ook wel gladde, roode tong, ons voor eene naderende *Rotkoorts* beducht maakte. — Sterke afkooksels van den *Cort. Salis. Albi*, waarin *Flor. Arnicae* geïnfundeerd werd, en waarbij men paarde het *Acid. Phosphor.*, *cum. Syr. Pap. Alb.* waren de geneesmiddelen, die het eerst beproefd werden. Bragt dit de verlangde hulp niet aan, dan werd daarbij de *Rad. Lopeziana* of de *Rad. Columb.* gevoegd. — Met deze behandeling waren wij gelukkig genoeg, de lijders de verlangde hulp aan te brengen, en hunnen toestand veelal spoedig verbeterd te zien. —

Bij

Bij hen, waar de *Diarrhaea* met den afloop der ziekte zich vertoonde, was dezelve, niet zelden, haren oorsprong verschuldigd, aan het gebruik van veelvuldige druiven, perziken, appelen, peren en soortgelijken, de ingewanden, te veel verkoelende dingen, die dikwerf ongepast, bij het gebruik der geneesmiddelen waren toegediend; en in weerwil van alle waarschuwingen, door de oppassers der zieken, gegeven, en ook uit verkiezing der patienten, gebruikt waren.

Pijnlijke aandoening der ingewanden van den onderbuik, gevoel van koude in denzelven, benaauwdheid, en spanning door winden veroorzaakt, waren de gewone medgezellen der *Diarrhaea.* — Met nalating van het gebruik der opgenoemde vruchten, en de toediening der hier volgende geneesmiddelen, was de buikloop veelal spoedig beteugeld;

℞. *Ol. Nucis Mosschat. Express. dr.* i.
Syr. Pap. Alb. unc. i. *β.*
Aq. Menth. Crisp. unc. v.
M.
S. alle uren één eetlepel.

Dan ook eenige menschen, die van geene oogstvruchten hadden gebruik gemaakt, werden bij den afloop der ziekte, door *Diarrhaea* aangevallen, hetwelk met koortsverheffing gepaard ging, terwijl tevens de beginselen van den eetlust weder geheel verloren gingen. Wij hebben veelal spoedige hulp gevonden, bij de toediening van poeijers, zamengesteld uit;

℞. *Pulv. Rad. Arnicae.*
— *Rad. Columb.*
— *Fabae. Pichur. aa dr.* ij.
M. f. Pulv. no. xij.

Waarvan naar omstandigheid alle uren, of om de twee uren *een* ten gebruik gegeven werd.

Wanneer pijnlijke aandoeningen in de ingewanden van den onderbuik, met de *Diarrhaea* gepaard gingen, werd bij de opgenoemde middelen het *opium* gevoegd, of, tusschen het gebruik der poeijers, het volgende toegediend:

℞. *Pulv. Rad. Saleb. dr.* i. *β.*
Syr. Pap. Alb. unc. i. *β.*
Aq. Distillat. unc. viij.
M.

Wanneer de buikloop verminderde, en de koorts bleef aanhouden, of in hevigheid toenam, werd, om dezelve te beteugelen, met de voorgeschrevene poeijers de *Pulv. Cort. Peruvian.* gepaard; terwijl aan lijders, die de opgegevene middelen, niet in poeijer konden gebruiken, dezelve in den vorm van afkooksel of aftreksel, gegeven werden.

Een aantal, vooral zwakke en bejaarde menschen, werden bij herhaling door *Diarrhaea* aangetast, hun vloeide soms de ontlasting ongevoelig af. Mogelijk was ook hier de oorzaak van den buikloop meerder in de dikke, dan in de dunne darmen te zoeken. *De Heer*

Heer P. M. NIELEN, in zijne bekroonde verhandeling, over den koorts-bast, zegt:

« Eene kleine opmerking, zal hier voor min « ervarenen, niet te onpas komen, hierin bestaande, « dat, waar men verzekerd is, dat de oorzaak van den « buikloop, meerder in de dikke, dan in de dunne « darmen huisvest, alle de gemelde middelen, op « verre na, niet zoo voldoende zullen zijn; ja « somtijds zonder eenige aanmerkelijke verligting toe « te brengen, zullen aangewend kunnen worden; zij « dienen dan eerder in gedaante van inspuitingen, « door den *Anus* te worden ingebragt, waarbij noodig « is, hunne hoeveelheid sterker te maken, en de « aanwending dikwijls te herhalen (1)."

Wij hebben bij het gebruik van gepaste inwendige middelen, dikwerf met een goed gevolg versterkende, min of meer zamentrekkende *Clysma* doen appliceren, maar willen daaruit geenszins betoogen, dat de oorzaak van de *Diarrhaea*, die wij hier waarnamen, alleen in de dikke darmen moest gezocht worden.

SLAPELOOSHEID. Sommige lijders werden hierdoor zeer gefolterd, terwijl tevens hunne krachten spoedig verminderden. Na soms eenige dagen en nachten slapeloos doorgebragt te hebben, geraakten zij in eenen staat van *Delirium*. — Wij hebben *Epis-*

(1) *Handelingen van het Geneeskundig Genootschap, onder de zinspreuk, Servundis Civibus, achtste deel, bladz.* 87.

Epispastica uit zuurdeeg, wijnazijn en mostaard, of compressen in wijnazijn bevochtigd op het hoofd en aan de kuiten doen plaatsen, en inwendig poeijers, uit *Camph.* en *Nitrum* zaamgesteld, met een goed gevolg doen gebruiken.

Sprouw. (*Aphthae*). Dit zoo dikwerf bij *Gastrische* en andere koortsen waargenomen verschijnsel, tastte voornamelijk oude en zwakke personen aan, wanneer dezelve slechts het binnenste gedeelte des monds aandeed, was het genoegzaam laauw gerstenwater, in den mond te houden, en de aangedane plaatsen te bestrijken met een *Linctus*, zaamgesteld uit *Boras Sodae Alcalin*, *Mel. Rosar.* of *Syr. Violar.* — Was de sprouw diep in de keel en slokdarm ingedrongen, dan veroorzaakte het de lijders veelal een pijnlijk gevoel, waardoor het drinken moeijelijk werd. — Een *Decoctum Rad. Althae* met bijvoeging van *Syr. Pap. Alb.*, eene oplossing der *Saleb* of *Gummi Arabici*, werden met bijvoeging van opgenoemd *Linctus* ten gebruike gegeven.

Onmatig zweeten. Het zweet, hoe zeer belangrijk bij het begin der ziekte, waarvan wij hier gewag maken, was bij den afloop derzelve, voor de lijders aller ongunstig, de overgeblevene krachten werden daardoor spoedig vernietigd, en verheffing van koorts, was veelal een medgezel van dezelve. — Wanneer de lijder slaap genoot, werd hij door een sterk zweet, dat voornamelijk aan het hoofd, de borst en de armen, zich vertoonde, als overdekt: zij durfden daarom het bed bijna niet verlaten, om-

dat

dat dadelijk eene gevoelige koude hen aandeed; en soms met hoest gepaard ging. — Het *Elix. Acdi. Halleri* bij een *Decoctum Cort. Peruv.* gevoegd, terwijl voor gewonen drank een aftreksel van *Salie* met melk of suiker ten gebruike gegeven werd, bewees de verlangde hulp.

AFGAANDE NAJAARS-KOORTSEN MET CATARRHALE COMPLICATIEN.

De *Catarrhale Complicatien*, werden hier zoo algemeen bij najaars-koortsen waargenomen, dat men veilig zeggen kan, dat de meeste lijders, door afgaande koortsen aangetast, ook met *Catarrhale* en *Rheumatische* aandoeningen te kampen hebben. Trouwens de afgaande voorjaars-koortsen zijn ook veelal met *Catarrhale* verschijnselen gepaard. — Waarschijnlijk zal de ligging van Purmerende, voor derzelver inwoners eene vruchtbare bron voor *Catarrhale* en *Rheumatische* aandoeningen opleveren:

De stad en derzelver omtrek, zoo als wij reeds hebben aangevoerd, is door een aantal waterplassen omringd, men vindt hier weinig houtgewas, en de boomen die men hier, en in den omtrek aantreft, groeijen spaarzaam op, en bereiken maar zelden die volkomenheid, welke dezelve in andere streken van ons Vaderland bezitten; daarenboven is de stad niet ver van de Zuider-Zee gelegen; zoodat men zich gemakkelijk zal kunnen voorstellen, dat men hier vooral in het voor- en najaar, eene zeer koude

 lucht

lucht heeft; terwijl eene spoedige verwisseling van koude en warmte hier zeer gemeen is. De meeste onzer inwoners hebben (zoo als wij reeds hebben aangemerkt): daarenboven de schadelijke gewoonte, om zich des zomers, en ook in het najaar, wanneer het weder maar eenigzins gunstig is, tot des avonds laat, op hunne stoepen zich te plaatsen; terwijl tevens vele menschen, door het misbruik van veelvuldig koffij en thee drinken, hunne ligchamen verzwakt hebben, en voor *Catarrhale* en *Rheumatische* aandoeningen veelal vatbaar zijn (1).

Geneeskundigen, die vele lijders, aangetast door koortsen, met *Catarrhale complicatiën*, behandeld hebben, kennen de moeijelijkheid, die men zoo dikwerf, bij de aanwending der herstelling ontmoet. Eene spoedige vermindering der krachten, gestadige en veelal, bij elke koortsverheffing, vernieuwde aanvallen van pijn, in deze of gene ligchaams-deelen, gebrek aan rust, eene te dikwerf te ver gedrevene vrees en kleinmoedigheid des lijders, die men zoo menigwerf bij deze ziekte waarneemt, zijn hinderpalen, die den Geneesheer, in zijn herstellingsplan, hinderlijk zijn.

De

(1) J. P. MICHELL, *geneeskundige verhandelingen over de oorzaken, onderscheiding en genezing der Febres Catarrhales, pag.* 11, *uitgegeven te Amsterdam bij* L. VAN ES.

Ook is deze verhandeling te vinden in het Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen te Vlissingen, elfde deel, pag. 91.

De verschijnselen, die wij bij deze koortsen waarnamen, zijn de volgende: vermoeidheid, lusteloosheid, pijnlijke aandoeningen in verschillende ligchaams-deelen, vooral in het hoofd, de borst, rug en lenden, huivering, een afwisselend gevoel van koude en warmte, pijnlijk gevoel aan de oogen, afvloeijing van een scherp vocht uit den neus, gepaard met niezing, pijnlijk gevoel in de keel, waardoor het doorzwelgen moeijelijk wordt, drukking en spanning op de borst, bezwaarde ademhaling, vergezeld van hoest, en gevoeligheid tusschen de schouderbladeren; de huid is heet, droog, en eene gestoorde uitwaseming is bij deze koorts altijd aanwezig; elke vernieuwde aanval ging met verheffing van eenige der opgenoemde verschijnselen gepaard, die bij den afloop der koorts weder verminderde. De tong was droog, soms met eene witte slijmkorst gedekt; de *urin* bij de eerste koortsaanvallen helder stroo-kleurig; naderhand troebel, en met een, naar fijn rood poeder, gelijkend zetsel voorzien. Wanneer de lijder aan het zweeten geraakt, heeft hetzelve eenen eigenaardigen zuurachtigen reuk.

Mogelijk is het overtollig, als wij hier aanmerken, dat genoemde verschijnselen niet *alle* bij die koorts, waarvan wij hier gewag maken, werden waargenomen, maar dat eenige lijders, alleenlijk door pijnlijke aandoening in de borst, die soms met hoest gepaard ging, werden aangevallen; terwijl anderen te kampen hadden met hevige pijn in het hoofd, of andere ligchaamsdeelen. Bij elken koortsaanval,

 die

die de lijders aantastte, verhief zich op nieuw het smartelijk gevoel in de aangedane deelen; zoodat menschen, die bij voorbeeld, om den anderen of derden dag de koorts hadden, en na den afloop derzelve minder door pijnlijke aandoening waren aangedaan, en daardoor zich met eene spoedige herstelling vleiden, bij eenen volgenden koortsaanval en daarmede gepaard gaande verheffing van pijn, weder geheel ontmoedigd werden, en aan hunne herstelling wanhoopten; terwijl anderen, hunne te leur gestelde hoop met ongeduld verwisselden.

Bij den aanvang van gestrenge winters, zagen wij oude, en aan borstgebreken lijdende menschen, door die koorts aangevallen, niet zelden spoedig sterven, zoodat een tweede of derde koorts aanval somtijds een einde aan hun leven maakte. Benaauwdheid in de borst, gepaard met pijnlijk gevoel in dezelve, belette ophoesting of uitwerping der fluimen, bezwaarde ademhaling, blaauwe kleur, en zwelling van het aangezigt, beseffeloosheid, koude en stijfheid van het ligchaam, en een zinkende pols, waren de kenmerken, die een' spoedig naderenden dood, voorafgingen.

Wij hebben onze Journalen, die gedurende vijftien jaren, de verschillende ziekten, het getal der lijders, en de sterfgevallen aanwijzen, nagezien; en bevonden, dat verreweg de meeste menschen, die bij gestrenge winters aan afgaande koortsen, met *Catarrhale Complicatiën* spoedig stierven, tot het mannelijk geslacht behoorden; en dat velen hunner zich

zich aan het misbruik van sterke dranken hadden schuldig gemaakt; aan hoest sukkelden, die vooral des morgens bij hun ontwaken, zich vertoonde, en met uitwerping van dikke taaije slijm gepaard ging.

Gaan wij over tot de mededeeling der behandeling, die wij ter genezing der afgaande najaars-koortsen met *Catarrhale Complicatiën* hebben aangewend.

Wanneer er schadelijke stof, (zoo als veelal het geval was) in de maag en het overige gedeelte der eerste wegen aanwezig was; de lijder door walging, drukking op de plaats der maag, en brakingen, die uit de aanwezig zijnde stoffen, haren oorsprong hadden, was aangedaan; gaven wij een *vomatief*, bestaande uit eene ontbinding van *Tart. Potas. Stib.* in eene genoegzame hoeveelheid *Aq. Distillat.* De werking van dit middel bragt veelal de verlangde hulp aan, daar door hetzelve de maag, van de zich daarin bevindende opgehoopte stoffen ontlast, en niet zelden een gewenscht zweet, als ook soms ruime stoelgang bevorderd werd.

Wanneer de buik verstopt bleef, en er geene genoegzame *Sedes* volgde, werd een *Infusio Rhei*, of *Tamarinde*, met bijvoeging van *Sal. Nitri* of *Sal. Ammoniac*, met kleine giften *Vinum Antim. Huxh.* toegediend. — Bleef de uitwaseming gestoord, dan werd den lijder een *Infusio Flor. Sambuc.*, met *Spir. Minder*, *Vinum. Antim. Huxh.* en *Rob. Sambuc.* ten gebruik gegeven. — Wanneer de eerste wegen van de opgehoopte en schadelijke stoffen ont-

last. de gestoorde uitwaseming weder hersteld was, en de koorts bleef aanhouden, werd de *Cort. Peruv.* ten gebruike gegeven, waarbij naar omstandigheid andere geneesmiddelen gepaard werden. Zoo werd, wanneer de koorts, met een spoedig verlies der krachten, gepaard ging, bij een afkooksel van *Kina*, de *Rad. Serpent. Virg.* of *Flor. Arnicae* geinfundeerd; dezelve bragt door zijne doordringende vermogens ook veelal eene gunstige werking op de huid aan; ook hebben wij soms, bij den *Cort. Peruv.* de *Campher* doen gebruiken. — Werd de lijder door plaatselijke, en bij elken koortsaanval vernieuwde pijnen (die bij sommigen hevig waren) gefolterd, dan werd bij den *Cort. Peruv.* het *Opium* gevoegd; of bij elke koortsverheffing, afgezonderd van de *Kina*, toegediend; het volgend of soortgelijk *Mixtuur* bragt veelal een gunstig zweet, vermindering van pijn, en gewenschte rust aan.

℞. *Tinct. Opii Vinos Gutt.* xx.
Vini Antim. Huxh. dr. j.
Aq. Cinammom. unc. iv.
M.
S. Alle uren één eetlepel.

Lijders, daar de koorts met eenen vermoeijenden en rustbenemenden hoest gepaard was, die bij elken nieuwen koortsaanval zich verhief, gebruikten met een goed gevolg bij een *Decoct. Cort. Peruv. Pulv. Gummos.*, *Pulv. Gum. Arabici* of *Rad. Salep*

ter-

terwijl ook de verbinding van de *Kina* met de *Rad. Altheae* goede werking deed. — Was de hoest droog zonder uitwerping van fluimen; gevoelde de lijder eene gestadige prikkeling in de keel en luchtpijp, dan was het veelal voldoende, om bij opgenoemde middelen het *Extr. Hyosciam. Nigr.*, *Pulv. Doveri* of *Syr. Pap. Alb.* te voegen.

Bij anderen, daar de koorts met uitwerping van vele dikke taaije, soms naar etter gelijkende fluimen vergezeld ging, die tevens veelal eene spoedige verzwakking aanbragt, bewees de *Sem. Phelland. Aq.* met bijvoeging der *Kina* en *Rad. Saleb.* niet zelden eene spoedige hulp.

Bij sommige lijders was de koorts vergezeld met hoest, pijnlijke aandoening der borst, en belette uitwerping der fluimen, hetgeen soms gepaard ging, met benaauwdheid, korte ademhaling en gereutel in de borst, welke bij iederen koorstaanval verslimmerde, en gedurende dezelve zoo hevig was, dat men vreesde dat de lijder stikken zou. Ofschoon nu deze ongunstige toestand, met den afloop der koorts, weder aanmerkelijk verminderde, was het bij zulke lijders, echter, noodzakelijk, om dadelijk eene groote spaanschevliegen-pleister, op de borst te doen plaatsen; en een afkooksel van *Rad. Seneg.* met *Rad. Altheae* of *Rad. Saponaria* toe te dienen, waarbij naar omstandigheid, *Spir. Minder. Oxym. Simpl.*, *Vinum. Antimon. Huxh.*, *Extr. Heleni* of soortgelijke *Extracten* gepaard werden. — Wanneer, zoo als niet zelden het geval was, de krachten ver-

verminderden, werd bij een afkooksel van de *Rad. Seneg.* de *Flor. Arnicae*, of *Calamus Aromatic. geïnfundeerd*; terwijl de poeders, zaamgesteld uit kleine giften *Kerm. Min.*, *Pulv. Doveri* en *Camph.* met *Sacchar. Alb.* verbonden, gewenschte hulp aanbragten. — De *Kina*, hoe zeer noodzakelijk, om de koorts te beteugelen, bragt vermeerdering van benaauwdheid aan; zoodat de toediening derzelve niet eerder kon geschieden, voor dat bovengemelde toevallen, in hare hevigheid beteugeld waren: maar dan ook was het allernoodzakelijkst, dezelve in ruime giften toe te dienen, ten einde de krachten te ondersteunen, en de koorts tegen te gaan. — Bij zwakke en gevoelige gestellen, heeft ons hier ook de *Sulph. Quininae*, den verlangden dienst bewezen. Wanneer de lijder geene genoegzame *Sedes* had, werd dit door de aanwending van vereischte *Clysm.* bevorderd.

Dikwerf was het hoofd door *Catârrale* pijn aangedaan, die bij elken koortsaanval in hevigheid vermeerderde, en den lijder geheel de rust benam. — Bij de gewone middelen, waarmede wij deze koorts trachtten te beteugelen, werden *Epispastica* in den nek, en in dringender gevallen een *Vesicatorium* in den nek of tusschen de schouders, *geappliceerd*.

Plaatselijke pijnen, die de koorts vergezelden, en een of ander uitwendig deel hadden aangetast, werden door *Liniment. vol. Camph.*; en dit geene hulp aanbrengende, door spaanschevliegen-pleisters te keer gegaan. — Een stuk zeemleder, dik besmeerd

smeerd met *Venetiaansche Terpentijn*, en op het pijnlijk deel geplaast, bewees soms aanmerkelijke hulp. —

In het najaar van 1819, zag men hier verscheidene menschen, door afgaande najaars-koortsen met *Catarrhale Complicatie* aangetast; ook sukkelen aan oogontsteking, of liever, aan ontsteking der oogleden, (*Inflammatie Palpebrarum*), want niet het oog, maar alléén de oogleden waren door ontsteking aangedaan. Dit gebrek, dat anders veelal spoedig, door gepaste middelen, kan beteugeld worden, bood bij eenige lijders hardnekkigen tegenstand, en veroorzaakte soms hevige pijnen. In enkele gevallen, alwaar de ontsteking hevig was, hebben wij bloedzuigers (*Hirudo*) in den omtrek der oogleden doen plaatsen, en een *Vesicatorium* in den nek aangelegd; wanneer de ontsteking niet zeer hevig was, hebben wij poeijers, bestaande uit *Calomel* en *Pulv. Doveri* toegediend; en het volgende oogwater, om daarmede de oogen te betten, ten gebruike gegeven.

℞. *Vitriol. Alb. gr.* vj.
Tinct. Opii Vinos. dr. ß.
Mucilag. Semin Cydoniorum. unc. ß.
Aq. Distillat. unc. vi. (1).
M.

Door

(1) De oogenzalf door den Heer D. VAN GESSCHER aangeprezen, en zamengesteld uit *Merc. Praecipit. Rubr.*

Door de aanwending van opgenoemde middelen, hebben wij veelal, dit lastig gebrek, zien wijken.

AFGAANDE NAJAARS-KOORTS MET NERVEUSE COMPLICATIEN.

Niet zelden ziet men hier in het najaar de afgaande koortsen met zenuwaandoening gepaard. De meeste lijders, daardoor aangetast, waren kinderen, zwakke gevoelige vrouwen, en in het algemeen menschen, die een teeder aandoenlijk en zwak ligchaam hadden; ook de zoodanigen, die gebrek leden aan behoorlijk voedsel, in koude vochtige woningen hun verblijf hielden; en, zoo als hier bij vele behoeftigen het geval is, met een groot getal bij elkander inwonen, ook de zoodanigen, die misbruik maakten van sterke dranken; en eindelijk menschen, die bij het begin van hunne ziekte, welke in eene enkelvoudige afgaande koorts bestond, hunne krachten, door te veelvuldige en ongepast gebruik van ontlastende middelen hadden uitgeput, en zich daardoor meerder voor aandoeningen der zenuwen, hadden vatbaar gemaakt. De zenuwaandoening, die de koorts ver-

Rubr. Subtilis. en versche ongezoute boter heeft, wanneer opgegeven oogwater geene verlangde hulp aanbragt, soms uitmuntenden dienst bewezen. De hoeveelheid der *kwik* wordt geregeld naar de hoegrootheid der ontsteking; men zie hierover na: D. VAN GESSCHER, hedendaagsche oefenende Heelkunde, tweede deel, bladz. 354.

vergezelde was bij hen, wier krachten door langdurige ontlastingen waren uitgeput, meerder hunnen oorsprong verschuldigd, aan het gevolg van het gebruik van verkeerde middelen, dan wel aan het *Nerveus karakter*, hetwelk soms in het najaar bij afgaande koortsen werd waargenomen. Bij kinderen nam de koorts veelal haren aanvang met stuipen, dan, die bij den afloop derzelve, ook weder bedaarden, maar ook bij eene volgende koorts zich op nieuw vertoonden; ook bij zwakke aandoenlijke gestellen, en bij vrouwen, die een zeer gevoelig zenuwstelsel hadden, waren de aandoeningen derzelve, bij de eerste koortsaanvallen reeds aanwezig.

De koorts nam veelal haar begin met hevige koude, duizeling, bedwelming, flaauwten, drukking op de plaats der maag, hoofdpijn, die dikwerf zeer hevig was, en de lijders alle rust ontnam; anderen klaagden over benaauwdheid, drukking en gevoel van wurging der keel, onwillekeurige beweging der spieren van het aangezigt, en die der *Extremiteiten*. Sommigen waren gedurende de koorts geheel besefeloos, in gestadige ijling, en kregen hunne bewustheid niet terug, voor dat de koorts afliep, als wanneer opgenoemde verschijnselen weder een einde namen, terwijl de lijder zich dan zeer verzwakt bevond. Het was dus noodzakelijk zoo spoedig mogelijk de koorts tegen te gaan.

De *Cort. Peruvian.* met bijvoeging van de *Rad. Valer. Sylv.* waarbij naar omstandigheid de *Flor. Arnicæ*, *Rad. Serpentar. Virg.*, *Calamus Aromat.*

Cas-

Castoreum, *Gum. Camph.* of *Tinct. Nerv. Bestus.* gepaard was, werd den lijder toegediend. Slechts in zeer weinige gevallen, hebben wij de *Moschus* behoeven te doen gebruiken. Wanneer den *patient* in het tijdperk der koorts geneesmiddelen konden worden toegediend; werd eene verkoeling *Julapium* voorgeschreven. Menschen die gedurende de koorts slapeloos en onrustig waren, gebruikten met gewenscht gevolg, poeijers van *Camph.* en *Nitrum*, terwijl tevens *Epispastica* aan de beenen werden aangelegd, en doeken nat gemaakt in kouden azijn, tegen het voorhoofd geplaatst werden.

Wanneer een *Diarrhaea*, die den lijder verzwakte, met de koorts gepaard ging, werd bij den *Cort. Peruvian.* de *Rad. Columb. Lopeziana* of *Opium* gevoegd. Was daarentegen de buik verstopt, en ontlasting noodzakelijk, dan werd dezelve door aanwending van *clysma* bevorderd. Was de koorts geweken, kreeg de lijder trek tot voedselen; dan werden ligt verterende, tevens voedzame spijzen toegediend; terwijl aan de zoodanigen, die het konden bekomen, goede roode of rijnsche wijn, ten gebruike gegeven werd.

Het was altijd noodzakelijk, wilde men de koorts niet zien terug keeren, eenigen tijd de *Cort. Peruvian.* met een of ander zenuw- en maagmiddel verbonden, te doen gebruiken.

Bij kinderen, die gedurende de koorts door stuipen werden aangetast, waarbij de toediening van geneesmiddelen niet mogelijk was, en waar dus de

aan-

aanwending van uitwendige middelen, ten einde die stuiptrekkingen te beteugelen, alleen konde worden beproefd; bevonden wij veel hulp door den buik te smeren, met een *Liniment.* bestaande in *Ol. Animal. Dippel* en *Ol. Hyosciami Nigr.* terwijl tevens pleisters, bedeeld met *Opium* en *Camph.* tegen de voetzolen geplaatst werden. *Cataplasmata* van *Flor. Chamomil.* en *Rad. Valer. Sylv.* op den buik aangelegd, bewezen soms ook de verlangde hulp.

Hoezeer wij op bladz. 31 van dit werkje gezegd hebben, onze waarnemingen met het *Sulph. Quininae* te zullen terug houden, omdat eenigen onzer verdienstelijke landgenooten, reeds een aantal gevallen aan het Geneeskundig Publiek hebben medegedeeld, waaruit het voortreffelijke nut van de Kinaloogzouten is blijkende; zoo zijn echter de twee volgende gevallen, die door ons zijn waargenomen, nadat dit verslag, over de Voor- en Najaars-koortsen en derzelver *Complicatie* reeds was afgewerkt, zoo wij hopen, belangrijk genoeg om hier geplaatst te worden.

EERSTE GEVAL.

A. R. Eene dienstmeid, twee-en-dertig jaren oud, had reeds drie jaren aan eene *Febris Quartana* gesukkeld; dezelve was naar hare gedachten derzelver oorsprong verschuldigd, door dat zij ruim drie jaren geleden, bij gelegenheid dat zij bezig was, om lin-

nen in het water te spoelen, onverwachts in de gracht gevallen was, en hoezeer men haar spoedig was te hulp gekomen, was zij echter bewusteloos uit het water gehaald. De Heelmeester van het dorp, waar zij zich toen bevond, had haar adergelaten, en een geneesmiddel toegediend, waarvan zij hevig was aan het zweeten geraakt. Den volgenden dag had zij zich weder redelijk wel bevonden, maar werd nu en dan door beving, en zoo zij dit noemde, door schrik aangedaan, hetwelk daarin bestond, dat zij bij elk onverwacht geraas dadelijk ontstelde; men had om dit te keer te gaan, haar geneesmiddelen toegediend. — Eenige dagen later was zij door eene koorts overvallen, die eerst om den anderen en vervolgens om den derden dag haar aantastte. Bij elken koortsaanval was zij langdurig koud geweest; benaauwdheid in de borst, en aandoening der zenuwen, waren gedurende de koorts aanwezig, dan die echter met den afloop derzelve, weder in zoo verre verminderden, dat zij zich, behalve gevoel van krachten verlies, redelijk wel bevond, en zelfs haar werk kon waarnemen. Bijna drie maanden was zij nagenoeg in denzelfden toestand gebleven, hoezeer zij bij voortduring geneesmiddelen gebruikt had, en daar hare krachten nu zeer verminderden, besloot zij, ten einde meerder rust te genieten, naar hare ouders te gaan. — Hier herstelde zij onder het gebruik van geneesmiddelen in zoo ver, dat de koorts haar verliet, de krachten en eetlust wederkeerden, alleen hare zenuwen, werden nu en dan

aan-

aangedaan; echter besloot zij hare gewone taak weder te hervatten, en kwam in haren vorigen dienst terug. —

Spoedig keerde de koorts om den derden dag weder, waar tegen een aantal middelen beproefd werden, en waardoor soms de koorts haar wel eens twee of drie weken had verlaten, maar dan ook weder was terug gekeerd. Eindelijk na een langdurig sukkelen, en buiten staat haar dienstwerk langer te kunnen waarnemen, werd zij door iemand harer vrienden opgenomen, en aan mijne behandeling toevertrouwd. Wij vonden haar zeer verzwakt; de koorts, die om den derden dag haar aantastte, ging nu en dan met aandoening der zenuwen gepaard — zij gebruikte op die dagen, wanneer zij geene koorts had, nog al eenige voedselen. — Wij besloten hier het vermogen van de *Sulph. Quininae* te beproeven; en schreven haar voor:

℞. *Sulph. Quininae scr.* j.
Sacchar. Alb. dr. j.
M. F. Pulv. N°. viij.
D. S.
Alle twee uren een.

Het was de eerste dag na den afloop van de koorts, dat zij de poeders gebruikte; de daarop volgende koortsvrijendag, werden haar weder acht poeders gegeven; zij had dus twee schrupels *Sulph. Quininae* gebruikt; dan de koorts keerde naar ge-

 woon-

woonte terug; waarom na den afloop derzelve ten gebruike gegeven werd:

℞ *Sulph. Quininae gr.* xxv.
Sacchar. Alb. dr. β.
M. F. Pulv. N°. viij.
D. S.
Alle twee uren een.

℞. *Tinct. Nerv. Bestus. unc.* j.
D. S.
Driemaal daags 30 druppels, met een' eetlepel witten wijn.

De volgende koorts was veel minder hevig, ook korter van duur; met het gebruik der poeders werd aangehouden; den volgenden koortsdag bleef de lijderes wel, en de koorts keerde niet weder. Nog eenige dagen gebruikte zij:

℞. *Sulph. Quininae gr.* xx.
Sacch. Alb. dr. j.
M. F. Pulv. N°. xij.
D. S.
Tweemaal daags een.

Terwijl wij haar tevens nog eenigen tijd de *Tinct. Nerv. Bestus.* hebben doen gebruiken; zij geniet thans den besten welstand.

TWEE-

TWEEDE GEVAL.

Het tienjarig zoontje van den Heer E. G. had sints twaalf weken, aan eene anderendaagsche koorts gesukkeld; en daar men meende dat het kind geene geneesmidden zoude kunnen gebruiken, en behoorlijken eetlust bleef behouden, had men hem alleenlijk nu en dan poeder van *Rhabarber*, ten einde genoegzame ontlasting te houden, toegediend; sinds eenige dagen had hem nu de koorts verlaten, waarna handen en voeten, en eindelijk het geheele ligchaam aanmerkelijk was gezwollen, waarom men mij verzocht, hem te komen bezoeken.

Wij vonden dezen jongen lijder zeer verzwakt, het aangezigt, de armen en beenen en het *Scrotum* gezwollen, de buik, waarin wij duidelijk *fluctuatio* ontdekten, was met water opgevuld, de stoelgang en ontlasting der *urin* zeer weinig en de eetlust verloren. Wij gaven ten gebruike:

℞. *Extr. Card. Bened. dr.* ij.
Vini Amar. unc. j.
Aq. Menth. Crisp. unc. iv.
M.
S. Alle twee uren een eetlepel.

℞. *Pulv. Herb. Digital. Purpur. gr.* iv.
Sacchar. Alb. dr. iß.
M. F. Pulv. N°. viiij.
D. S.
Driemaal daags een.

 Met

Met het gebruik van deze middelen werd getrouwelijk ruim vier weken aangehouden, waardoor dan deze jongeling geheel hersteld scheen: wij hadden wel gewenscht dat hij nog eenigen tijd van geneesmiddelen had gebruik gemaakt, dan zijne ouders beschouwden dit als niet noodzakelijk. Veertien dagen daarna werd ik andermaal tot zijne hulp geroepen; de koorts had hem op nieuw om den anderen dag aangetast: de buik was weder opgezet, ook zwollen armen en beenen (*œdemateus*) op; de eetlust was weder verminderd; — wij oordeelden het noodzakelijk de koorts te beteugelen, ten einde zoo veel mogelijk de krachten te bewaren, en den eetlust, die reeds verminderd was, niet te doen verloren gaan; — een *Decoct. Cort. Peruv.* waarin *Calamus Aromat. geinfundeerd* was, werd ten gebruike gegeven, terwijl tevens de poeders van de *digitalis* werden toegediend; hoezeer hiervan eenige dagen werd gebruik gemaakt, bleef de koorts aanhouden, en daar die geneesmiddelen met tegenzin gebruikt werden, beproefden wij de volgende:

℞. *Sulph. Quininae gr.* xx.
Sacchar. Alb. dr. ß.
M. F. Pulv. N°. viij.
D. S.
Alle twee uren *een*.

℞. *Pulv.*

℞. *Pulv. Herb. Digital. Purpur. gr.* vi.
— *Cort. Aurant. dr.* j.
M. F. Pulv. N°. x.

D. S.

Tweemaal daags een.

De koorts bleef hierdoor spoedig weg, de ontlastingen werden geregeld, de *urin* werd in eene groote hoeveelheid geloosd, waardoor de verschijnselen der waterzucht spoedig verminderden, de eetlust vermeerderde, en de krachten terug keerden. Dan, hoezeer zijne ouders hem spoedig voor geheel hersteld hielden, deden wij hem nog eenigen tijd, tweemaal daags een poeder gebruiken van:

℞. *Sulph. Quininae gr.* xx.
Sacchar. Alb. dr. j.
M. F. Pulv. N°. x.

De koorts is niet wedergekeerd en hij geniet thans de gewenschtste gezondheid.

Wij hebben, om zoo min mogelijk langwijlig te zijn, en in geene onnutte herhaling te vervallen, de verschijnselen en behandeling, die wij bij afgaande najaars-koortsen met *Nerveuse Complicatien* gezien en gehouden hebben, zoo kort ons mogelijk, medegedeeld; en zijn genaderd, tot dat gedeelte van onze voorgenomene taak, waarbij wij ons hebben voorgesteld, die ziekten op te geven, welke

wij soms uit afgaande najaars-koortsen zagen voortvloeijen.

Men verwachte hier geene volledige beschrijving van die ziekten, welke soms de gevolgen zijn van langdurige of niet wel behandelde najaars-koortsen. Dit zoude geheel buiten ons plan zijn, daar wij ons alleenlijk hebben voorgesteld een verslag te leveren, van de afgaande voor- en najaars-koortsen, met de soms daarmede gepaard gaande *Complicatien*, welke wij, gedurende ons verblijf alhier, hebben waargenomen; wij zullen dus slechts eenige der bedoelde ziekten, en wel de zoodanige die wij het meeste waarnamen, opgeven; en daarvan, als ook van de aangewende behandeling, alleen eene oppervlakkige beschrijving geven.

VERSTOPPINGEN VAN DE INGEWANDEN DES ONDERBUIKS.

Menschen die lang aan afgaande koortsen, bijzonder najaars- of herfst-koortsen gesukkeld hadden, waardoor hunne vaste deelen verzwakt, de maag, ingewanden en verdere verterings werktuigen, in derzelver krachten verminderd waren, en dus niet behoorlijk hunne gewone verrigtingen konden volbrengen; waar dus spoedig eene ophooping van onbewerkte stoffen voorhanden waren, zag men soms ras aan verstoppingen van de ingewanden des onderbuiks lijden. — Alle geneeskundigen weten, dat hier-

hierdoor weder een aantal ziekten geboren worden. — Het valt niet in ons plan, van allen gewag te maken; genoeg zal het zijn, wanneer wij zeggen, hieruit een aantal ziekten te hebben zien voortvloeijen; als: borstgebreken, aandoeningen der zenuwen, slepende *Rheumatismen*, vele gebreken der ingewanden des onderbuiks, en eindelijk, hetgeen wij hier voornamentlijk ten doel hebben, geel- en waterzucht.

Menschen die zwakke ingewanden hadden, werden na langdurige koortsen, eerder dan andere lijders, door verstoppingen der ingewanden, aangetast.

Lijders, die aan afgaande koortsen sukkelden, en bij welken men de herstelling beproefd had, door toediening van sterkwerkende, ontlasting bevorderende middelen, waardoor hunne ingewanden verzwakten, werden spoedig aan verstoppingen van de ingewanden des onderbuiks blootgesteld, en hoezeer wij dit aan verschillende lijders hebben zien te beurt vallen; zoo is het tevens niet minder waarheid, dat lijders, wier ingewanden, bij den aanvang der koorts met schadelijke stoffen, waren opgehoopt, en men dezelve niet door gepaste middelen had ontlást, maar alleen getracht had, de koorts dadelijk te keer te gaan, ook niet zelden aan het gebrek, waarvan wij hier spreken, kwamen te lijden. — Men kan dus niet wel een algemeen geneesplan, bij het bestaan der afgaande najaarskoortsen, daarstellen, terwijl men de behande-

 ling

ling moet regelen, al naarmate van de meer of minder voorhanden zijnde schadelijke stoffen, en de krachten des lijders.

Bij zwakke aandoenlijke gestellen als ook bij bejaarde menschen, die soms hevig door de koorts werden aangetast, is het veelal noodzakelijk, dadelijk dezelve te keer te gaan, dan bij hen, kan men bij het gebruik van koortsbeteugelende geneesmiddelen, tevens de zoodanige paren, waardoor de ontlasting der aanwezig zijnde schadelijke stof, bevorderd werd. — Het applicerен van daartoe dienstig zijnde *Clysma* bevordert niet zelden de verlangde hulp.

Eenige lijders die door afgaande najaars-koortsen, verstoppingen van de ingewanden des onderbuiks gekregen hadden, werden spoedig op nieuw, door de koorts aangetast, die dikwerf met ontlastingen van veelvuldige schadelijke stoffen gepaard gingen, waardoor de ongesteldheid, die uit verstopping der ingewanden werd voortgebragt, verminderde, en de gezondheid scheen terug te keeren; bij hen was het noodzakelijk de ontlastingen niet te storen, maar dezelve aan de werking der natuur over te laten; en den lijder alleenlijk opwekkende, de maag en ingewanden versterkende middelen toe te dienen; door het gebruik van dezelve werd veelal de koorts beteugeld, zonder dat men den *Cort. Peruvian.* behoefde te doen gebruiken.

De meeste menschen, die aan verstopping van de ingewanden leden, klaagden over lusteloosheid, duize-

zeling, hoofdpijn, gebrek aan eetlust, benaauwdheid door winden veroorzaakt, pijnlijk gevoel in den buik, gepaard met gebrek aan genoegzame ontlastingen. — De buik was veelal, vooral bij kinderen, gespannen, dik en hard op het gevoel; terwijl ophooping van slijm en wormen, daarbij niet zelden, werden waargenomen.

Wij zullen hier slechts bijvoegen, dat de middelen, die door ons tot het herstel dezer ziekten zijn aangewend, bestonden in bittere en oplossende middelen; als: *Extr. Absynthi*, *Trifol. Fibr. Centaur Min.*, *Card. Bened. Extr. Gramin.* of *Extr. Taraxici.* — Waarbij naar omstandigheid *Sal. Ammoniac. Vinum Ant. Huxh.*, of *Ipecacuanh.*, gepaard waren, en waarbij, wanneer vermeerderde ontlastingen werden noodig geoordeeld, *Fol. Senn. Pulv. Rad. Jalappe*, en soms *Aloë Succot.* gevoegd werd. — Wanneer wormen tevens aanwezig waren, werd bij opgenoemde middelen *Wormkruid*, *Valeriaan* wortel, en soms *Calomel.* gevoegd.

In weerwil van de toediening der opgenoemde geneesmiddelen, bleven eenige lijders gebrek aan stoelgang houden, het gebruik van sterke en herhaalde purgeermiddelen, was dikwerf ontoereikend, om de hardlijvigheid te verminderen, en de ontlasting der stoffen te bevorderen; waarom wij zoodanige lijders, bij herhaling oplossende, tevens versterkende klisteren, deden appliceren, waardoor ontlasting van harde, taaije, stinkende stoffen volg-

den.

den. — Het drinken van zeewater, heeft sommige lijders, die aan verstopping der ingewanden, leden, uitmuntenden dienst bewezen. — Kinderen, die geene geneesmiddelen wilden gebruiken, gaf men ook dit water eenige reizen daags; terwijl tevens de buik bij herhaling met *Oleum Olivar.* gesmeerd werd.

Het is bijzonder van belang, op een behoorlijk en gepast diëet te letten, daar verstoppende, moeijelijk te verterene voedselen; als: meelspijzen, versch brood, en soortgelijken, schadelijk waren; de voedselen, die wij ten gebruike hebben aangeraden, en naar onze gedachten het doeltreffendste waren; bestonden: in andijvie, chichorei, uijen, paarden- of hondsbloemen, kervel, latuuw-salade, wortelen, rapen, spinazie, beetwortelen, selderij, peren, roode- en zuurkool, en soortgelijken. — Waarbij tevens het misbruik van warme waterachtige dranken werd afgeraden, en daarvoor het gebruik van dun bier, ook nu en dan een glas goede wijn, werd toegestaan; wandelen, en zoo veel de krachten dit toelieten, door het verrigten van eene of andere werkzaamheid zich beweging te verschaffen, werd den lijders aangeprezen.

GEELZUCHT. (*Icterus*).

Bijna alle geneeskundigen, die eene beschrijving van de geelzucht gegeven hebben, tellen onder dezelve afgelegen oorzaken, ook langdurige afgaande na-

najaars-koortsen (1). Dan de voorname bron, waaraan die geneesheeren deze ziekte toeschrijven, zijn te zoeken, in deze of gene ziekelijke ongesteldheid der gal of der werktuigen, die tot afscheiding van dezelve bestemd zijn, als: de lever, galblaas en deszelfs ontlastbuizen; terwijl verstoppingen van andere ingewanden des onderbuiks, die uit zwakheid of langdurige, soms niet wel behandelde koortsen hunnen oorsprong nemen, tot de meer afgelegene oorzaken kunnen gebragt worden.

Men verkeert soms in het denkbeeld, dat lijders, die na afgaande herfst-koortsen, welke met ophooping van galachtige en *Saburrale* stoffen vergezeld waren, en bij den aanvang van hunne ziekten geene genoegzame ontlastingbevorderende middelen gebruikt hadden, spoediger dan anderen, door geelzucht werden aangetast. — Hoezeer wij erkennen, dat het noodzakelijk is, om de schadelijke stoffen te ontlasten, heeft ons tevens de ondervinding geleerd,

(1) Een aantal voortreffelijke beschrijvingen van de geelzucht, door verschillende geneeskundigen medegedeeld, kan men hier over nazien; genoeg zal het zijn, de uitvoerige verhandelingen, van de Heeren L. GRAEUWEN, PZ. VAN DE WIJNPERSSE, BROUWER, BOSCH, VAN DER WAGT, HOOGEVEEN en BECKER, op te noemen; welke geplaatst zijn, in de verhandelingen van het Geneeskundig Genootschap, onder de zinspreuk: SERVANDIS CIVIBUS, twaalfde deel, eerste en tweede stuk.

leerd, dat men altijd bedacht zijn moet, om de ingewanden van den lijder, door het te ongepast en dikwerf te langdurig aanwenden van purgeermiddelen, zoo min mogelijk te verzwakken; en kunnen hier tevens bijvoegen, dat verreweg de meeste lijders (ten minste die wij behandelden) welke bij of na afgaande herfst-koortsen de geelzucht kregen, met den aanvang van hunne koortsziekte, te lang van buikontlasting bevorderende middelen hadden gebruik gemaakt, waardoor hunne ingewanden waren verzwakt; gelijk dit ook het geval was, bij lijders, waar, zoo als men zich wel eens uitdrukt, de natuur was werkzaam geweest, of zich zonder menschen-kunst gered had, en die dus door braking en door den stoelgang, vele stoffen hadden ontlast. — Wij zouden van gedachten zijn, dat te veelvuldige ontlastingen, waardoor de ingewanden verzwakten, eerder aanleiding tot geelzucht geven, dan eene niet lang genoeg in het werk gestelde ontlastingskuur.

De geelzucht, die wij na afgaande herfst-koortsen waarnamen (en wij hebben hier geene anderen ten doel) werd veelal gemakkelijk hersteld. — De toediening van oplossende bittere *Extracten*, waarbij *Sal. Ammon.*, *Pulv. Rhei*, of *Sal. Polychrest.* gevoegd werd, bevorderde eene spoedige herstelling. In die weinige gevallen, waar bedoelde middelen geene gewenschte hulp aanbragt, hebben de volgende veelal spoedig eene gewenschte genezing bevorderd.

℞. *Gum.*

℞. *Gum. Ammon. dr.* jβ.
Solv. in Sp. Minder. dr. x.
Oxym. Scillit. unc. j.
Syr. v. *Rad. Aper. unc.* jβ.
Aq. Foeniculi unc. vj.
M.

S. Alle twee uren een eetlepel.

of

℞. *Gum. Asae Foetid.*
Sap. Venet.
Fell. Bovin. Inspissat. aa. dr. j.
Aloes. Succot. gr. viij.
Ol. Menth. Pip. Gutt. iv.
M. F. Pilulae gr. iv.
In liquir.

S. Alle twee uren vier of vijf.

Wij moeten hier nog aanmerken, dat lijders, die door de geelzucht waren aangetast, somtijds op nieuws de koorts terug kregen, die veelal met eene spoedige verzwakking gepaard ging, waarom wij bij oplossende middelen, den *Cort. Peruv.* moesten voegen; en wanneer gebrek aan genoegzamen stoelgang daarmede gepaard ging, die door de aanwending van daartoe dienstig zijnde *Clysma*, bevorderde. — Door het gebruik van opgenoemde middelen, gepaard met het diëet, hetwelk de lijders, die aan verstopping van de ingewanden des onderbuiks leden, werd aangeraden, volgde veelal een spoedig herstel.

WA-

WATERZUCHT. (*Hydrops.*)

Deze ziekte zagen wij menigmalen na afgaande herfst-koortsen, volgen; en ook wel met die koorts gepaard gaan. — Het is eene der moeijelijkste, dikwijls langdurigste ziekten, die wij behandelden; en waardoor vele lijders, vooral oude lieden en zwakke vrouwen werden in het graf gerukt; trouwens wij hebben ook sterke menschen gezien, die langdurig aan koortsen gesukkeld hadden, waarop verzwakking, en ook niet zelden, verstopping der ingewanden gevolgd was, die eindelijk door waterzucht werden aangetast, en soms, in weerwil van alle aangewende middelen, niet te herstellen waren en onder deze ziekte bezweken. — Ik weet niet waaraan het moet worden toegeschreven, en kan niet naar de reden gissen, waarom wij in de laatste jaren, minder lijders met waterzucht hebben aangetroffen, dan wel in vorige jaren; — van meer belang zoude het zijn te weten, of de waterzucht, die dikwijls na afgaande herfst-koortsen werd waargenomen, haren oorsprong soms verschuldigd is, aan het te langdurig gebruik van buikontlastende middelen, welke ter genezing van koortsen, die hier bedoeld worden, zijn aangewend, dan of verzuimde buikontlastingen deze ziekte kan voortbrengen; en eindelijk of het vroegtijdig toedienen van versterkende en koortsbeteugelende middelen, vooral de *Cortex Peruvianus*, ten einde de koorts spoedig tegen te gaan, en daardoor de lijders, zoo veel mogelijk,

voor

voor verlies van krachten te bewaren, daarvan de oorzaak zijn kan.

Zeer uiteenloopend zijn de gevoelens der Geneeskundigen, wier geschriften wij hier over hebben nagezien, en die hunne gedachten over de oorzaken der waterzucht, die na afgaande najaarskoortsen volgde, hebben medegedeeld. — Reeds hadden wij de gevoelens daaromtrent van een aantal schrijvers bijeen verzameld, dan bij nadere overdenking is het ons voorgekomen, dat wij hier te ver van ons voorgenomen doel zouden afwijken. — Het zou bijna een bijzonder boekdeel uitmaken, wanneer wij de denkbeelden en waarnemingen, daaromtrent, door hen te boek gesteld, wilden aanvoeren. — Wij zullen dus de behandeling, die tot herstel van deze ziekte, bij lijders, die zich aan onze behandeling hadden toevertrouwd, hier doen volgen.

Hoezeer *Anasarca*, *Hydrothorax* en *Hydrops Ascitis*, met betrekking tot de deelen die daardoor werden aangedaan, als verschillende gebreken kunnen gehouden worden; zoo zijn de geneesmiddelen, die ter herstelling derzelver werden aangewend, minder verschillend.

De kenmerken der *Anasarca* en *Hydrops Ascitis*, zijn zoo gemakkelijk van andere ziekten te onderscheiden, dat men dezelve éénmaal behandeld hebbende, vervolgens niet ligt voor een ander gebrek zal aanzien.

F Min-

Minder duidelijk zijn de verschijnselen die het bestaan der *Hydrothorax* moeten aanduiden; de meest erkende zijn: benaauwdheid, volheid, en drukking op de plaats der borst; de lijder klaagt over een gevoel, even alsof hij door een rijglijf gedrukt wierde; dit gaat gepaard met hoest, korte ademhaling, hartkloppingen, bevingen en somtijds flaauwten; de lijder kan bezwaarlijk achter-over liggen, maar moet veelal eene zittende houding aannemen; wanneer hij ligt, wordt soms het aangezigt blaauw; zwelling van handen en voeten, als ook van het *Scrotum*, is niet zelden een gewoon verschijnsel dezer ziekte; hier bij paart zich dorst en verminderde ontlasting der *urin*, waarin veelal een licht rood zinksel gezien wordt. — HIPPOCRATES, die ook de borstwaterzucht beschreven heeft, geeft, onder een aantal teekenen, ook de volgende op. — Wanneer men den lijder op eenen stoel plaatst, en de schouders van denzelven in verschillende rigtingen beweegt, zal hij eene schommeling van water in de borst gewaar worden, en wanneer men alsdan den neus tegen den mond des lijders houdt, zal men bevinden dat deszelfs adem naar *urin* riekt.

Waterzucht, die op langdurige en dikwijls niet wel behandelde afgaande najaars-koortsen volgt, zijn veelal met verstoppingen van de ingewanden des onderbuiks gepaard; somtijds zagen wij geelzucht met deze ziekte vereenigd. — Wij hebben hier voornamelijk ten doel, om alleen de behandeling mede te dee-

deelen die ter herstelling is beproefd, van die soort van waterzucht, die op afgaande najaars-koortsen volgde, en daaruit haren oorsprong nam; wij gaan alle andere oorzaken der *Hydrops*, stilzwijgend voorbij; voor eerst: omdat dezelve met ons doel niet overeenstemt, en ten andere, omdat de menigvuldige en verschillende oorzaken van die ziekte, door een aantal Geneeskundigen op de voortreffelijkste wijze, is aangetoond.

Wat nu de behandeling betreft, wij hebben die altijd zoo veel mogelijk ingerigt, naarmate van de gesteldheid en krachten der lijders. — Alle Geneeskundigen weten, dat de waterzucht, die hier bedoeld wordt, veelal met verstoppingen der ingewanden gepaard gaat, waarbij komt, dat de maag en ingewanden verzwakt zijn. — Geneesmiddelen die dus alleen het vermogen bezitten, om het water af te drijven, kunnen hier niet aan de verwachting beantwoorden, zoo zij niet met oplossende en de verteringswerktuigen versterkende middelen, gepaard worden; sterke stoelgang bevorderende en hevig waterafvoerende middelen, kunnen dus, alleenlijk toegediend, niets dan schadelijke gevolgen en geene herstelling aanbrengen. — Hoe meer gebruik men van dezelve maakt, hoe meer de ingewanden verzwakken, en de verstoppingen daarin begunstigd worden. — Wij hebben dus altijd zoo veel mogelijk getracht, de oorzaak der waterzucht weg te nemen, die, na langdurige koortsen, veelal gezocht moet worden in meer-

genoemde verzwakking, en verstopping der ingewanden. — Tot oplossende, de maag en ingewandeu versterkende middelen, dus onze toevlugt nemende, waarbij *Diuretica* gepaard werden, maakte het geneesplan uit, en hiertoe werden de volgende of soortgelijke middelen gebezigd, als: het *Extr. Card. Bened.*, *Absynth. Trifol. Fibr.*; *Cent. Minm.*, waarbij *Sal. Ammon.* en kleine *Doses Rad. Ipecacuanh.* en soms meer bepaaldelijk waterafdrijvende middelen, als *Rob. Junip.*, *Oxym. Scillet*, en in meer dringender gevallen *Scill. Marin*, gevoegd werden. — De *Herb. Digitalis Pupur*, bewees niet zelden verlangde diensten.

Waren de ingewanden niet zeer verzwakt, had de lijder daarenboven gebrek aan behoorlijke ontlasting, dan werd de *Crem. Tart.* met bijvoeging der *Scill. Marin.*, *Pulv. Rad. Jalap.* of *Aloë Succot.* gepaard met een of ander, de ingewanden versterkend middel toegediend. — De *Cort. Mediana Sambuci* met bijvoeging der *Spir. Minder.*, *Pulv. Doveri* en *Sal. Tart.* gaven niet zelden aanmerkelijke hulp.

Wanneer de krachten des lijders gezonken waren, dan werd bij een *Infusio*, van de *Flores Arnicae*, *Calam. Aromat.* of *Rad. Serpent. Virg.*, *Diuretica* gepaard. — Niet zelden zagen wij menschen, welkers zenuwen waren aangedaan; hun werd een *Infusio Rad. Valer. Sylv.* met bijvoeging der *Spir. Corn. Cervi* en *Oxym. Scill.* ten gebruike gegeven.

ven. — Door de aanwending van deze behandeling, hebben wij niet zelden de gewenschte genezing zien volgen. — Wij zouden hier een aantal middelen, die dikwijls door ons zijn beproefd, ten einde de *Hydrops* te keer te gaan, kunnen aanvoeren, vreesden wij niet daardoor te wijdloopig te worden. — De spaansche vliegen, bij voorbeeld, door verschillende Geneeskundigen, in deze ziekte aangeprezen, en met *Opium* of *Camph.* verbonden, hebben wij meermalen beproefd, maar daardoor geene belangrijke hulp zien volgen, mogelijk zijn wij te schroomvallig geweest, en de hoeveelheid van dit middel te veel beperkt, en de aanmerking van den heer VAN SWIETEN (1) te veel in acht genomen. — Deze alom geachte schrijver, over de geneesmiddelen der waterzucht sprekende, zegt: « Sommigen hebben spaan-
« sche vliegen durven toedienen, maar er volgden
« somtijds kwalen, welke DIOSCORIDES naar het leven
« beschreven heeft, waarom, dewijl wij veiliger en
« genoegzaam krachtdadige pisdrijvende middelen
« hebben, de voorzigtigsten gewoon zijn, zich van
« spaansche vliegen te onthouden."

Niet zelden zagen wij lijders, die, na langdurige koortsen, door waterzucht waren aangevallen, op nieuw door de koorts weder aangetast; hetwelk met een

(1) Verklaringen der korte stellingen van H. BOERHAAVE, vierde deel, eerste stuk, pag. 514.

een zeer spoedig verlies der nog overgeblevene krachten, gepaard ging. — Dadelijk werd aan hen de *Cort. Peruv.* in ruime giften toegediend, waarbij opwekkende en afdrijvende middelen gepaard werden. — Hiervan hebben wij dikwijls eene gewenschte hulp gezien; daar andere lijders, waar men, om het aanwezig zijn der waterzucht, geen *Cort. Peruv.* had toegediend, spoedig aan de gevolgen der koorts stierven.

Wanneer wij gelukkig genoeg waren om lijders, die door waterzucht waren aangetast, te herstellen, dan nog is het noodzakelijk, om na de genezing nog eenigen tijd met het gebruik van zoodanige middelen te blijven aanhouden, waardoor de krachten meer en meer worden opgewekt, en het geheele ligchaam versterkt wordt. De *Kina*, met bittere maagmiddelen verbonden, beantwoordde alsdan veel aan de verwachting.

Gelijk de natuur (zoo als men dit gewoon is te zeggen) in vele ziekten zich zelve tracht te redden; zoo ziet men dit ook niet zelden bij deze ziekte gebeuren. — Wij hebben verscheidene jaren eene vrouw onder onze *Patienten* kunnen tellen, welke des winters door waterzucht werd aangetast, waardoor de buik en onderste *Extremiteiten* aanmerkelijk gezwollen waren; zij had tevens eene benaauwde borst, moest veel hoesten, en was zeer kortademig, waarom wij voor eene *Hydrothorax* vreesden. — Opgenoemde verschijnselen, vermin-

der-

derden des zomers, wanneer zij, naarmate van haren toestand, zich weder redelijk wel bevond, en zelfs kon uitgaan. — Door aanwending van gepaste middelen, scheen haar ook de *Hydrops* weder te verlaten, ten minste de buik en beenen keerden tot hunne vorige dikte terug, dan daar zij altijd hoestende bleef, en, bij de minste inspanning der krachten, dadelijk vermoeid was, leed zij een sukkelend leven. In den winter van 1819, werd zij op nieuws door de *Hydrops* aangetast, of liever dit gebrek nam weder in hevigheid toe. — De geneesmiddelen waardoor wij anders haren toestand konden verbeteren, bragten nu, hoezeer langdurig aangewend, geene verligting aan, waarom wij, te meer daar die vrouw reeds zestig jaren oud was, een naderend einde te gemoet zagen. — Op eenen morgen bij haar tot hulp gevraagd zijnde, klaagde zij, den verloopenen nacht slapeloos te hebben doorgebragt, door dien haar linker been en voet verbazend gezwollen en tevens zeer pijnlijk waren. — Bij de beschouwing van hetzelve, vonden wij dit deel rood, heet en met bleinen overdekt; wij vreesden, dat hier spoedig versterving volgen zou. Een *Decoct.* van de *Rad. Arnicae*, met bijvoeging van *Spiritus Mindereri*, waarin doeken bevochtigd en op het lijdende deel geplaatst werden, waren de middelen die voor uitwendig gebruik werden voorgeschreven. — Door de aanwending daarvan, verminderde de hitte, roodheid en pijn, een aantal bleinen waren doorgebroken,

ken, waaruit zich eene groote hoeveelheid water ontlastte, hetwelk van tijd tot tijd vermeerderde; de eerste dagen scheen dit geene de minste verandering in haren toestand aan te brengen, dan hierna begonnen de buik en beenen langzaam in dikte te verminderen, en eindelijk hunnen natuurlijken vorm wederom aan te nemen. — Door het gebruik van gepaste middelen, die voornamelijk bestonden, in een *Decoct. Cort. Peruv. cum Infusio Calam. Aromat.* werd de lijderes zoo verre hersteld, dat zij weder kon uitgaan, en hare gewoonlijke bezigheden waarnemen.

Hoezeer wij een aantal lijders, die aan waterzucht leden, behandeld hebben, en daaronder aantroffen, alwaar door openingen in de beenen zich water ontlastte, zoo hebben wij geen geval gezien, alwaar eene zoo groote hoeveelheid vochts afstroomde, en in weinige dagen eene oogenschijnlijke genezing aanbragt; en wel zonder dat vermeerdering van ontlasting der *urin*, of dunne en veelvuldige stoelgang, daarmede gepaard ging.

Onze lijderes bleef den geheelen zomer en den daarop volgenden winter, naar hare omstandigheid vrij wel; in de maand April van het daarop volgende jaar 1821, werd zij op het alleronverwachtst, door eene hevige koorts aangetast, gepaard met benaauwdheid in de borst, en belette ophoesting der fluimen, waardoor zij op den vierden dag, na den aanval der ziekte, stierf.

Bij

Bij sommige schrijvers vindt men gevallen opgeteekend, alwaar de herstelling der waterzucht, door de ontlasting van het opgehoopte vocht, door andere, dan de gewone wegen bevorderd werd. Wij eindigen onze voorgenomen taak met de twee volgende gevallen.

FABRICIUS HILDANUS verhaalt een geval van eenen man, die van eene langdurige derdendaagsche koorts genezen was, en daarna de buikwaterzucht kreeg; hij vond den buik gespannen, en met water opgevuld, den navel zoo groot als een ganzen ei, en met zoodanig vocht gevuld, hetwelk doorgebroken zijnde, tot ontlasting van hetzelve diende. — Drie maanden lang was het water door den navel afgevloeid, waardoor de lijder herstelde (1).

Soortgelijk geval vinden wij aangeteekend en waargenomen door Doctor FRANCIS PRINGLE, van eene vrouw, tusschen de veertig en vijftig jaren oud. — De buik was, in weerwil van de toediening der sterkste *Diuretica*, door het water meer en meer uitgezet. — Zij weigerde de *Paracenthesis* te ondergaan; in eene koets rijdende ontlastte zich het water door den navel, en wel in zoo eene groote hoeveelheid, even alsof het afgetapt werd. Eenige da-

(1) FABRICIUS HILDANUS, *aanmerkingen rakende de Genees- en Heelkunde, eerste deel, pag.* 56.

dagen werd zij door de koorts aangetast en herstelde volkomen (1).

(1) *Geneeskundige proeven en aanmerkingen, door het Geneeskundig Genootschap te* Edinburg, *derde deel, pag.* 233.

Bij L. van ES, in de Kalverstraat te *Amsterdam*, wordt heden uitgegeven:

GEZONDHEIDS-BLAD VOOR ALLEN DIE LANG EN GEZOND WENSCHEN TE LEVEN, No. I—X.

Inhoud: Geneeskunde en Geneesheer; over de mode in de Geneeskunde; hand over hand toenemende Zenuwzwakte door verwaarloosde Opvoeding; regelen tot het behoud der Gezondheid; onbetamelijke Kraamvisiten; over de algemeen aangeprezen Hulpmiddelen tegen Hoest; iets over de tegenwoordige wondergenezingen en Piskijkers; misbruik van Sterke dranken; over de behandeling van Kinderen; Aanteekeningen op de Reis van eenen Hypochondrist; hoe men zich gedragen moet wanneer het bovenmatig warm weer is? Over de Diëet; over den Dampkring; over het Zeebad en deszelfs invloed; over den onzekeren staat der Gezondheid; de Kwakzalvers; over de Koepokinenting; zonderlinge wijze om 's mensch levensduur te bepalen; Genees- en Heelkundige Misbruiken op het Platte Land; over de Gevaren der Verbeeldingskracht; over het Gebruik van IJs, na den Maaltijd; over de Mannelijke en Vrouwelijke Schoonheid; Inëntingswet; eenige Bedenkingen over de Genezingen van den Prins von Hohenlohe; over de Schoonheid en Schoonheidsmiddelen, over Blanketsels; over de Betrekkingen van den Geneeskundigen en Geestelijken Stand aan het ziek- en sterfbed; de zes Geboden der Natuur; van de Gebreken der Huid; over JENNERS dood; over de Bewaring van, en zorg voor het Gezigt; over de Hersenwaterzucht, eene Moorddadige Ziekte der Kinderen; over Zieken-oppassers, zoo als zij zijn en behooren te wezen; Wien zal ik tot Geneesheer kiezen? over de kenteekenen der Valsche en Echte Pokken, na voorafgaande Vaccinatie; Feestviering ter eere van JENNER; Aanwijzing voor de zorg en het onderhoud der Tanden enz. Dit werk is zeer belangrijk voor elk Huisgezin en door minkostbaarheid kan elk het zich eigen maken, daar het geheele jaar 1822 slechts *f* 2 : 12 gekost heeft: NB. door herdrukken van eenige No., zijn thans weder compleete á *f* 3 : 16 te bekomen. Wordt om de 5 á 6 weken met een No. vervolgd, en kan in alle Steden bij alle Boekhandelaren besproken worden.

AANBIEDING.

*** Het UITMUNTEND SCHOONE WERK van den beroemden C. LINNAEUS, zijne Geheele *Natuurlijke Historie*, in 37 zware Boekdeelen, met het Register, en 296 ſchoone, naar de natuur gekleurde Platen, geheel kompleet; benevens het fraaije werk van den vermaarden J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, zijne Natuurlijke Historie van Holland, waarbij over het Rundvee, in 12 zware Boekdeelen met 102 naar de natuur gekleurde Platen. Deze kompleete kollektie, een geheel uitmakende, te zamen met 398 fraaij gekleurde Platen in 49 nette halve eng. banden, dit belangrijk en overheerlijk Exemplaar, is (*à contant* voor *f* 188 : 10 : —) in plaats van *f* 354 — te bekomen, welk gekleurd Exemplaar bijkans nooit voorkomt of gezien, en dus een Pronkſtuk in een Bibliotheek is. De aflevering geſchied bij L. VAN ES, in de Kalverſtraat te *Amſterdam*:

G E L IJ K O O K:

C. LINNAEUS, kort begrip der Natuurlijke Historie, gr. 8. v°. . . . . *f* 3 : 12 : —

C. LINNAEUS, het XIX Claſſe van de *Genera plantarum*, en over het leeren kennen der planten met platen, gr. 8°. . . . . *f* 1 : 16 : —

J. LE FRANCQ VAN BERKHEY, over het gebruik van Turf en Hout asſchen in Holland gr. 8. v°. *f* 1 : 5 : —